JĀNIS STRADIŅŠ, KĀRLIS ĒRIKS ARONS, JURIS SALAKS

MĀKSLA, MEDICĪNA, MUZEJS

Sarunā piedalās Latvijas Zinātņu akadēmijas viceprezidents **Jānis Stradiņš** (S.), Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja direktors **Kārlis Ēriks Arons** (A.) un zinātniskais direktors **Juris Salaks** (Sa.). Saruna notiek 1997.gada 18.aprīlī turpat, kur iepriekšēja¹.

A. 1997.gadā Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs atzīmē savu 40 gadu jubileju. Taču līdz muzeja oficiālajai dibināšanai 1957.gadā tas jau bija izveidots, un pirmkārt ar mākslas darbiem, ar mākslas izteiksmes līdzekļiem muzejā bija parādīta medicīnas vēsture. Šis posms, kas iesniedzas aptuveni divdesmit gadu pirms oficiālās muzeja atklāšanas, līdz šim maz aplūkots. Kā radās šie medicīnai veltītie mākslas tēli, kā radās gleznas, kas tās gleznoja? Mēs ieraudzījām muzeju jau gatavu. Kas bija tie pirmie mākslinieki, kuri palīdzēja profesoram Paulam Stradiņam veidot muzeju?

Sarunas laikā: no kreisās – J.Stradiņš, J.Salaks un K.Ē.Arons

¹ J.Stradiņš, K.Ē.Arons. Such was our Time // *Acta Medico-Historica Rigensia*. – Rīga, 1994. – Vol. 2(21). –P. 325–344.

S. Varbūt vispirms būtu jāraksturo mana tēva, profesora Paula Stradiņa, attieksme pret mākslu un mākslas vērtībām vispār. Interese par tām viņam radās studiju gados Pēterburgā, varbūt pat agrāk. Zinām viņa daudzos ceļojumus, jaunības dienasgrāmatas, kurās viņš bieži atzīmējis, kādu iespaidu uz viņu atstājuši mākslas darbi, gleznas, skulptūras muzejos, kolekcijās, kā viņu vilinājušas kultūras vērtības vispār, kopš Pēterburgas gadiem. Tad arī iepazīšanās ar māksliniekiem, sākumā ar māksliniekiem kā skolas biedriem, vēlāk kā pacientiem.

A. Ar māksliniekiem kā skolas biedriem?

S. Apkopojot materiālus par tēvu, es atcerējos, piemēram, ka viņš bija mācījies Bērziņa un Šmithena privātgimnāzijā kopā ar Ugu Skulmi. Taču tas vēlāk pārstāvēja Rīgas grupu, bet tēvam bija pasveša māksla mākslas pēc un visas tās modernās tendences mākslā; viņš bija vairāk realistiskās mākslas atzinējs. Veidojot grāmatu «Pauls Stradiņš dzīvē un darbā»², nelaiķe Ksenija Skulme ierosināja, lai es aizstaigājos pie Ugas Skulmes un pierakstot viņa atmiņas par Stradiņu. Ļoti žēl, ka toreiz es vienkārši noslinkoju. Drusku gan zināju, ka tēvs ar mākslinieku nebija īpaši tuvās attiecībās, kaut vēlāk Skulme viņam bija uzdāvējis savu gleznu, kas atradās mūsu mājās.

Pirmie mākslinieki, kas nāca mūsu mājās, laikam tomēr bija pacienti. Bija tāds Arnolds Griķis³...

A. Vai jau pirms 1940.gada?

S. Jā, pat krietni agrāk. Pat līdz muzeja veidošanās sākumam, pat līdz 20.gadu beigām, kad Pauls Stradiņš vēl dzīvoja Kalnciema ielas dzīvoklī. Griķis bija samērā populārs ainavists, gleznoja Pārdaugavas ainavas. Atceros, vecāki tika stāstījuši, ka viņš nelaimīgi bija sagriezis rokas ar eglīšu stikla rotājumiem, neesot varējis gleznot, ilgi ārstējies. Tad viņš uzgleznoja Kalnciema ielas ainavu, mūsu dārzu, toreiz vēl purvu Ventspils ielā. Vēlāk Griķis bija pedagogs J.Rozentāla Rīgas mākslas vidusskolā.

Ap to pašu laiku tēvs iepazinās un vēlāk sadraudzējās ar citu pārdaugavieti mākslinieku, vēlāko profesoru un izcilo portretistu Jāni Robertu Tillbergu⁴.

² Profesors Pauls Stradiņš dzīvē un darbā. – Rīga: Latv. PSR ZA izdevn., 1961. – 362 lpp. Grāmatā iekļauti arī materiāli par P.Stradiņa attieksmi pret māksliniekiem un mākslu un darbību Medicīnas vēstures muzeja veidošanā (P.Stradiņa dienasgrāmata, 1921; J.R.Tillberga, I.Stradiņas, O.Krūmiņa, J.Stradiņa atmiņu raksti; P.Stradiņa sarakstes materiāli un fragmenti no «Amerikas burtniecības»).

³ Arnolds Griķis (1908–1980), gleznotājs, pazīstams ar Rīgas nomaļu (gk. Ilguciema) ainavām, mākslas pedagogs.

⁴ Jānis Roberts Tillbergs (1880–1972), izcilis latviešu gleznotājs, portretu un ainavu meistars, Latvijas Mākslas akadēmijas profesors (1921–1932 un 1947–1957), pazīstamās Tillberga privāttudijas vadītājs (1941–1944), Medicīnas vēstures muzeja konsultants. Izsmēloju prof. J.R.Tillberga biogrāfiju sacerējis Māris Brancis: Jānis Roberts Tillbergs. – Rīga: Zinātne, 1996. – 305 lpp. Grāmatā raksturoti visi meistara mūža

Pēc slavenās «kasparsoniādes», kad viņš mēģināja kaitināt modernos māksliniekus ar fiktīvo izstādi un būtībā noveda Jēkabu Kazāku līdz nāvei, Tillbergs bija tā kā izstumts no mākslinieku sabiedrības, nikni dzēra, radās dažādas dzeršanas traumas, bija apendicīta operācija. Vēlāk Tillbergs portretēja gandrīz visus Stradiņa ģimenes locekļus: gan vecotēvu, vecomammu, manu mammu, profesoru pašu un mani arī. Savā laikā ap profesoru Tillbergu sāka veidoties tas mākslinieku kodols, kas piedalījās Medicīnas vēstures muzeja veidošanā. Tas gan bija stipri vēlāk. Pacientu vidū bija arī Hilda Vika⁵, kurai šogad apritētu simts gadu, un Viktors Eglītis. Arī viņu grāmatas ar ierakstiem saglabājušās, tāpat daudzas gleznas, kuras Hilda Vika dāvinājusi profesoram Stradiņam. Divainā kārtā Hilda Vika, lai cik tālu savā mentalitātē būdama Medicīnas vēstures muzejam, arī vēlāk ir centusies kaut ko muzejam veidot. Bet tas bija jau pēc kara.

Taču medicīnas muzejs sākās ar mulāžu veidošanu. Pirmais mākslinieks, ar ko Pauls Stradiņš varbūt saskāries profesionāli, maksājot vai nu no savas algas, vai no klinikas līdzekļiem, bija toreiz jaunais tēlnieks Kārlis Jansons⁶, kas veidoja mulāžas muzejam divdesmito gadu beigās.

A. Medicīnas fakultātei klinikā, šķiet, jau bija neliela mulāžu kolekcija?

S. Jā. Ar šo kolekciju, varētu teikt, sākās muzejs. Kārlis Jansons, varbūt vēl kāds cits šo kolekciju būtiski papildināja. Tad, kad viņš pārcēlās dzīvot uz Cēsim, viņa sakari ar Paulu Stradiņu pārtrūka, kaut mūža nogalē viņš veidojis tā krūštelu: vienu Medicīnas vēstures muzejam, otru – Viesītei. Tas jau bija 1985.–1987.gadā.

Otrais loks medicīnas muzeja veidošanā varētu būt pirmās diorāmas un gravīras. Pārdomājis visu⁷, tagad gandrīz gribētu muzeja veidošanās sākuma datējumu saistīt ar 1937.–38.gadu, kad tika izbūvēts lielais foajē Rīgas pilsētas 2. slimnīcā virs auditorijām. Toreiz tēvs lika ierāmēt oleogrāfijas, ārzemju ceļojumos gūtās gravīras, attēlus. Viņam veidojās prāva gravīru kolekcija. Tajā laikā Veselības veicināšanas biedrības ietvaros rīkoja Veselības aizsardzības izstādi un izstādi «Darbs un atpūta». Ja tagad mēs

posmi, arī «kasparsoniāde», sadarbība ar P.Stradiņu, darbošanās Medicīnas vēstures muzejā.

Romāns Tillbergs (1920–1993), latviešu grafiķis, grāmatu ilustrators.

⁵ Hilda Vika (1897–1963), ievērojama latviešu gleznotāja, rakstniece, Viktora Eglīša dzīvesbiedre. Viktors Eglītis (1877–1945), ievērojams latviešu rakstnieks. Vidvuds Eglītis – skolotājs, mākslas darbu kolekcionārs, Viktora Eglīša dēls.

⁶ Kārlis Jansons (1896–1986), izcils latviešu tēlnieks, daudzu pieminekļu veidotājs, profesora Jūlija Auškāpa znots. Veidojis arī kapu pieminekļus daudziem Latvijas medikļiem.

⁷ Par Medicīnas vēstures muzeja veidošanās pirmsākumiem sk. rakstu: Я.П.Страдынь. Становление Музея истории медицины профессора П.И.Страдыня // Из истории медицины. - Рига: Изд. АН Латв. ССР, 1960. - Т.3 - С.139-153. Šis posms nedaudz ieskicēts arī grāmatā: J.Stradiņš, K.Ē.Arons, A.Viksna. Tāds bija mūsu laiks... - Rīga: Spridītis, 1996. - 491 lpp., īpaši rakstā «Profesora Paula Stradiņa ieceres Latvijas medicīnas vēstures pētniecībā» (153.–162.lpp.).

apceram muzeja ģenēzi, šīs lietas varētu būt bijušas medicīnas vēstures muzeja sākums. Proti, foajē virs auditorijām, kur tēvs centās radīt attiecīgu vidi, lai studenti nelipinātu savus izsmēkus, par ko kādreiz jau rakstīju, un abas izstādes. Nezinu gan, vai kāds no māksliniekiem piedalījās šo izstāžu veidošanā, tomēr tur bija arī diorāmas par tautas medicīnu.

Te būtu noteikti ar labu vārdu jāpiemin arhitekts Aleksejs Dogadkins⁸, kurš savulaik nostrādājis 15 gadus pie slavenā arhitekta profesora Eižena Laubes par palīgu, bet vēlāk bija profesora Paula Stradiņa «labā roka» arhitektūras jautājumos. Gadu desmitus viņš strādāja muzejā par arhitektu, būvdarbu vadītāju, arī fotogrāfu. Dogadkins man savā laikā stāstīja, ka viņa pats pirmais darbs pie profesora Paula Stradiņa bija Rīgas pilsētas 2. slimnīcas telpu pielāgošana muzeja vajadzībām – vēl pirms kara, tajā pašā laikā, kad pie Laubes vēl veicis Rīgas Latviešu biedrības jaunās ēkas izbūvi, tāpat ap 1938.gadu. Pēc tam Dogadkins 1938.–1939.gadā veica Vēža slimnīcas ēkas pārbūvi Talsu ielā 7a, projektēja P.Stradiņa vasarnīcu Lielupē un vēlākajos gados veica gandrīz visus pārbūves darbus medicīnas muzejā. Arhitekta diploma viņam nebija, no fakultātes esot izstājies spiedīgu materiālo apstākļu dēļ, taču Dogadkins bija apdāvināts, godīgs un izdarīgs cilvēks, liekas, grāfa Borha audzudēls. Ar plašu skatu, labs stilu un senu lietu pazinējs, ļoti galants kungs un labs zīmētājs arī.

1939.gadā repatriējās vācieši, bet 1944.gada beigās ļoti daudzi atstāja Rīgu – palika bezsaimnieku manta. Komisijas veikali bija pilni, no Krievijas kolekcionāri un spekulanti brauca iepirkties. Tēvs savāca dažādus mākslas priekšmetus, kam bija kaut attāls sakars ar medicīnu. Pirmās ekspozīcijas jau nu nebija gluži medicīniskas. Medicīna ir tik plaša nozare, ka gandrīz vai katram priekšmetam var piemeklēt ar to kādu sakaru. Bija mēbeles, trauki, ieroči, greznuma lietas.

Vācu okupācijas laikā pie tēva sāka nākt mākslinieki, jo viņiem bija maz darba, trūka pasūtītāju. Nozīmīgs bija vēl viens apstāklis. Šajā laikā Jānim Robertam Tillbergam leikšrīgā, Krišjāņa Barona ielā, bija mākslas studija, kurā tēvs mācīja anatomiju. Tur viņš iepazinās ar Tillberga audzēkņiem. Daudzi no tiem vēlāk palīdzēja veidot medicīnas vēstures muzeju. Toreiz arī Irēna⁹ pie Tillberga pievērsās glezniecībai. Vēlāk viņa kļuva par vienu no pirmajām medicīnas vēstures muzeja darbiniecēm. Pirmā lielākā medicīnas vēstures ekspozīcija tika izveidota 1945.gadā tūdaļ pēc kara beigām bijušajā vācu drēbju atutošanas barakā.

⁸ Aleksejs Dogadkins (1904–1996), arhitekts, prof. E.Laubes palīgs celtniecības darbos, P.Stradiņa tuvākais līdzstrādnieks muzeja veidošanas jautājumos.

⁹ Irēna Stradiņa (1925–1972), gleznotāja un arhitekte, P.Stradiņa vecākā meita un palīdzēja muzeja veidošanā. Par viņu sk.: V.Opalās rakstu šajā krājumā un U.Zemzara eseju «Pārmetums» grāmatā «Tāds bija mūsu laiks...», arī I.Stradiņas rakstu «Medicīna mākslas tēlos» krājumā: «Profesors Pauls Stradiņš dzīvē un darbā» (Rīga, 1961. – 189.–193.lpp.)

A. Tā bija Pirmā pasaules kara baraka, vai ne?

S. Nē, Otrā pasaules kara. Pēc kara Rīgā notika kāda lielāka mediķu sanākšana, kurā piedalījās augsti viesi arī no Maskavas. Labi atceros, ka Irēna un vēl kādi citi zīmēja slaveno mediķu portretu galeriju netālu no ieejas barakā. Bija jau savākts daudz eksponātu par medicīnas vēsturi, arī mediķu portreti.

A. Interesanti ir tumšos toņos veidotie portreti, kas atradās muzeja krājumā, tam kļūstot par valsts muzeju.

S. Šie portreti, kas nāca «pūrā» valsts muzejam, lielāko tiesu ir gleznotāja Voldemāra Caunes¹⁰ un profesora Tillberga veidoti. Vispār muzejā strādāja daudz mākslinieku – Leo Kokle, Gunārs Cilītis, Pāvels Gludāns, Marga Leitlande-Lielkraste, Jānis Brekte, Tālivaldis Strautmanis, Nikolajs Kūlainis, protams, arī Irēna. Visvairāk portretu tomēr gleznojis ir Caune. Viņa dēls Andris – arheologs, domā, ka Voldemārs Caune ir uzgleznojis apm. 300 mediķu portretus. Caune bija viens no Tillberga mīļākiem skolniekiem, nepietiekami novērtēts mākslinieks ar sarežģītu likteni, kas pēc leģiona vairākus gadus slapstījās. Pēc tam, kad viņš legalizējās, kad mēģināja Rīgā pierakstīties, viņš tika iekārtots par sanitāru slimnīcā. Tēvs toreiz, 1947.gadā, vēl bija slimnīcas direktors. Caune gleznoja daļēji par sanitāra atalgojumu, daļēji viņam maksāja tēvs no savas algas.

Bet profesora Tillberga tālākais dzīves stāsts izveidojās tā: viņš aizbrauca uz Rietumiem, bet tika līdz Čehijai, viņa dēls Roma, kas cīnījās 15. divīzijā, krita krievu gūstā, tika internēts un Latvijā atgriezās agrāk nekā vecāki. 1946.gadā pārradās arī profesors Tillbergs ar Olgu Nikolajevnu, savu dzīvesbiedri. Izrādījās, ka viņu māja Torņakalnā bija sabumbota, bet dzīvoklis aizņemts. Dēls Roma, kas gan muzejā nekad nav strādājis, bet bija strādājis slimnīcā, dzīvoja pie Vitomskiem, pie profesora Stradiņa māsas. Tur apmetās arī Tillbergi. Būdami tuvi kaimiņi, draudzējāmies ģimenēm. Profesors Tillbergs konsultēja, kļuva it kā par medicīnas muzeja māksliniecisko vadītāju. 1954.gadā, kad pirmoreiz tika domāts par muzeja oficiālu atklāšanu, profesors Tillbergs, tolaik atstādināts no Valsts Mākslas akadēmijas Glezniecības katedras vadības, štatu sarakstos bija paredzēts kā pirmais oficiālais Medicīnas vēstures muzeja direktors. Pirms tam par direktoru bija Teters¹¹ un vēl citi, kas nebija mākslinieki, bet palīdzēja tēvam ekspozīciju iekārtošanā.

Tillbergs un Caune tīri kvantitatīvi bija vieni no galvenajiem, kas veidoja minēto mediķu portretu galeriju. Savukārt lielākas kompozīcijas veidoja Leo

¹⁰ Voldemārs Caune (1901–1975), latviešu gleznotājs, daudzu portretu veidotājs Medicīnas vēstures muzejā, par viņu sk. A. Caunes rakstu šajā krājumā.

¹¹ Aleksandrs Teters (1892–1969), inženieris, novadpētnieks, kolekcionārs, Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja pārzinis, Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris, Latvijas Kara invalidu biedrības revīzijas komisijas priekšsēdētājs.

Kokle¹², Irēna, Gunārs Cilītis¹³. Tie bija mazliet cita stila mākslinieki, viņi bija jaunāki, strādāja mazliet brīvāk. Caune un Tillbergs bija klasiķi – «akadēmisti», varbūt muzejam tas bija ļoti nozīmīgi. Atcerēsimies Ulda Zemzara¹⁴ rakstu «Pārmetums» par Irēnas mūžu, kurā viņš ļoti asi kritizē Stradiņa muzeja koncepciju un to, ka talantīgi mākslinieki tika ekspluatēti šajā muzejā, iznīkojot viņu talantu.

Metode patiešām bija vienkārša: maza fotogrāfija, pēc kuras jāizveido portrets. Portretu Caune un Tillbergs veidoja improvizējot. Ļoti pareizi Andris Caune atceras, ka profesors Stradiņš bieži aizskrējis pie viņa tēva uz mājām, iedevis mazu fotogrāfiju: «*Uztaisiet šo padomju medicīnas korifeju, viņš rīt negaidīti iebruca Rīgā!*» Tad mākslinieks līdz rītam mēģināja ko uztaisīt, vai arī Caune pārbrauca ar otu pāri kāda jaunāka kolēģa darbam, veidojot pareizos vaibstus, reprezentativumu un cienīgumu, vai arī Tillbergs to darija pats.

J.R.Tillberga atmiņas¹⁵:

«Man bija jāglezno muzeja ekspozīcijai daudzu slavenu medicīnas vīru portreti. Vēl biežāk – gleznojums aizsāka jaunākie mākslinieki, bet manā kompetencē bija jau pusgatavu darbu retušēšana, izlabošana vai pārglezošana, kā arī restaurēšanas darbs. Tā kā vēsture vienmēr mani bija ļoti saistījusi, darbs šādā virzienā man interesēja – bija jāiedziļinās senu laikmetu stilā un tipāžā, lai spētu tos iespējami precīzi atdarināt.

Allaž bija jāpatur vērā, kāds rāmis varētu derēt tai vai citai gleznei. Profesora rīcībā bija savākta vesela gleznu ietvaru kolekcija. Viņš pazina visus Rīgas antikvārus un rāmju meistarus, kas tad arī viņam padeva ziņu, ka parādījies kāds senatnīgs rāmis un samērā bieži gadījās, ka rāmis noteica gleznas raksturu – dažā glezna tika speciāli gleznota tieši attiecīgām rāmim.

Muzeja mākslinieciskajā veidošanā profesora Stradiņa linija allaž bija tāda: gleznojumā nav tik daudz svarīga individuāli mākslinieciska pieeja, cik precīza objekta atklāšana. Nevarēja jau arī nemaz citādi pieiet medicīnas vēstures muzeja veidošanas uzdevumam, kā vien stingri reālistiski. Viens otrs no jaunajiem māksliniekiem dažkārt taisīja «izlēcienus ar pindzeli», nespējot ne vien portretā ielikt

¹² Leo Kokle (1924–1964), ievērojams latviešu gleznotājs. Par viņu sk.: Leo Kokle. Albums. Sast. un ievada autore G.Kārklīna. – Rīga, 1970. – 79 lpp.; G.Kārklīna. Sarunas un tēli. – Rīga: Liesma, 1969. – 282 lpp. (Par L.Kokli: 155.–176.lpp.); U.Zemzars. «Tāds bija Leo» – grāmatā «Uzgleznot sevi». – Rīga: Liesma, 1978. – 207.–215.lpp. Leo Kokle pats aprakstījis P.Stradiņu un savu darbu muzejā rakstā: «Pie profesora portreta» (Veselība. – 1964., nr.8, 7.–8.lpp.), kas ievietots arī krājumā «Павел Иванович Страдынь - врач, ученый, человек» (Рига: Зинатне, 1967. - С.354-363).

¹³ Gunārs Cilītis (dz.1927), pazīstams latviešu gleznotājs un grafiķis, grāmatu ilustrators, Latvijas Republikas monētu veidotājs, studiju gados strādājis Medicīnas vēstures muzejā. Sk. arī A.Vanaga. Nehrestomātiskais Cilītis // Literatūra. Māksla. Mēs – 1997. – 14.–21.aug.

¹⁴ Uldis Zemzars (dz.1928), ievērojams latviešu gleznotājs un rakstnieks, vairāku eseju autors par latviešu māksliniekiem. Portretējis arī vairākus latviešu mediķus.

¹⁵ J.Tillbergs. Draugos ar mākslu // Profesors Pauls Stradiņš dzīvē un darbā. – Rīga, 1961. – 197.–201.lpp.

līdzību, bet arī galīgi izkropļojot laikmeta stilu, piemēram, 18.gadsimta parūkās tērptos virus attēlojot ar "īsti moderniem" triepieniem.»

S. Tas nu laikam tāds knābiens Gunāram Cilītim, daļēji varbūt Leo Koklem.

«Radīt vizionāru triepienu, kas skatītāja domu novirza pavisam uz ko citu – ne uz priekšmetu, bet mākslinieka individualitāti, – šāda pieeja medicinas vēstures muzejā nepavisam nebija kultivējama.

Reizē profesors Stradiņš prata vērtēt arī māksliniecisko limeni. Kad portreti bija padevušies diletantiski vai profesionāli nemākulīgi, šajos gadījumos viņš griezās pie manis pēc palīdzības tos pārveidošanā. Savā ziņā izlabot šādus darbus bija gandrīz vieglāk, nekā pārveidot tādus, kur bieži uztrieptajā «modernajā» gleznojumā man bija jākasa nost vesela «ģenialitātes» kārta, lai varētu tikt pie pareizas cilvēka un laikmeta izpratnes.

Muzejam gleznas es lielākoties pabeidzu, papildināju vai pārgleznoju, taču vairākus portretus devu arī pats, gleznojot galvenokārt pēc fotogrāfijām. Cik īsti muzejā sanācis manu portretu un kurus mediķus esmu portretējis, nevaru vairs labi atcerēties. Kā kuriozu varu minēt, ka reiz biju uzgleznojis pēc fotogrāfijas vienu no medicinas korifejiem. Kāds no prominentiem muzeja viesiem, sirms profesors, kurš savā laikā ļoti labi bija pazinis portretā attēloto, pārsteigts par līdzību, esot noteicis: *«Jā, jā, tāds tieši viņš izskatījās, tieši tāds, kad bija skaidrā...»»*

A. Varbūt bez profesora Tillberga un Caunes arī citus māksliniekus atceries?

S. Vairākus jau minēju, bet gribu vēl raksturot gaisotni, kādā veidojās muzejs. 1985.gada 28.decembrī pie manis viesojās Mārtiņš Zauris¹⁶, mūsu slavenais skulptors. Toreiz īsumā pierakstīju viņa atmiņas.

M.Zaura atmiņas:

«Kā profesors tika pie visām tām muzeja vērtībām? Nu to es apmēram zinu. Pazinu daudzus viņa "liferētājus", profesionāļus, kas pie viņa nāca, pazinu daudzus muzeja darbiniekus, kas pie viņa strādāja. Viņš uzpirka dažādus priekšmetus vairumā, maiņai arī. Rakstīja mazas zīmītes savā sīkajā gotiskajā rokrakstā, ka tādām un tādām, zīmītes uzrādītājam, jāmaksā tāda un tāda summa no viņa akadēmiķa vai Augstākās padomes deputāta algas. Šo algu viņš nepavisam pats neredzēja, to uzreiz maksāja... Arī pats pēc šādām zīmītēm esmu no viņa saņēmis naudu. Esam arī mainījušies priekšmetiem.

Profesoram Stradiņam es biju padevīgs kalps un palīgs: cik nu spēju palīdzēju muzeja veidošanā. Izveidoju pirmās medaļas par mediķiem, par Virhovu, atceros – nebija nekas sevišķs no šodienas viedokļa, bet toreiz jau medaļu mākslas Latvijā nebija. Mainījāmies ar profesoru mantām, kā čigāni zirgiem. Viņš dāvināja man apzeltītu galdīpu, kas viņa muzejā nebija vajadzīgs, un arī pulksteni, ko gan es nevarēju izmantot.

Profesors man izrakstīja arī veselības zīmi, kad lūdzu – biju dabūjis no Jaunsudrabiņa honorāru par viņa mātes kapa pieminēkli Garkalnē, varēju aizbraukt uz Angliju. Braucienam bija vajadzīga veselības zīme un profesors uzrakstīja to uz Augstākās Padomes deputāta blankas, ka Mārtiņš esot tik veselš, ka var braukt uz ārzemēm. Šo

16

Mārtiņš Zauris (dz. 1915), ievērojams latviešu tēlnieks un mākslas priekšmetu eksperts, strādājis dažādās tehnikās, arī t.s. māzeru tehnikā.

veselības zīmi atzina un uz ārzemēm es tiku. Vēl profesors man sacīja, ka gara mūža labad vismaz reizi mēnesī esot kārtīgi jāiedzer. Vai tas tā, nezinu. Vēl viņš sacīja, ka cilvēkam jānodzīvojojot līdz 125 gadiem. Kad satiku viņu pēc pirmā insulta, nomāktā garastāvoklī, atgādināju to, apvaicājos, kā tad nu būšot?..»

S. Vēl Mārtiņš Zaurš daudz stāsta par profesora nāvi, bērēm, kapa pieminekli, bet tas lai paliek citai reizei

«Kad nācu uz slimnīcu, tikko varēju viņam līdzī izskraidīt pa mazajiem vārtiņiem, kaut arī skraidu ātri. Aizveda mani pie sava palīga Krūmiņa, kas taisīja alu cilvēkus, un sacīja: «Viņš no mums ir tas pats gudrākais.»»

A. Kurš tad tas gudrākais? Taču ne Krūmiņš¹⁷.

S. To arī es no pieraksta nevaru saprast, kurš bijis tas gudrākais. Varbūt tas tika Krūmiņam sacīts par Mārtiņu Zauru.

A. Tas tiešām ticamāk.

S. Mārtiņš Zaurš tolaik bija mākslas komisiju veikalu galvenais vērtētājs Rīgā. Tā bija viena no viņa profesijām. Turpināsim Zaura atmiņas:

«...Negribēja āzēt, ironizēt, tā laikam arī domāja. Katrs jau kaut ko zina labāk par citiem.

Muzejs toreiz paņēma, man liekas, 90% profesora līdzekļu. Daudzreiz viņam pašam nebija naudas ar ko maksāt. Es staigāju brezenta mētelīti, mana sieva erojās, kā es tādā staigājot, bet ieraudzījusi, ka arī profesors tādā staigāja, kļuva pielaidīgāka.

Kādreiz parādīja [profesors Stradiņš – Zauram] laukumiņu, netālu no televīzijas studijas, kur viņu aplaupījuši. Gribētos tur uzstādīt tādu simbolisku veidojumu: pulksteni ar ķēdi, protams, ne kā pieminekli, bet kā simbolisku veidojumu – atmiņas par aplaupīto profesoru Stradiņu – Mārtiņš Zaurš. Tieši tajā vietā uz Lapu ielas. Vieta tur būtu ļoti piemērota.»

S. Tagad gan tā zagšana ir tik populāra, ka, ja katrā vietā pieminekli uzstādītu, tad Rīga būtu pilna pieminekļu.

«Atceros viņa palīgu Teteru. Teters bija godīgs cilvēks, nebija zaglis. Vecs kara inženieris, vienā pusē viņam nebija plaušas. Bija to zaudējis pie tiltiem cīnās, varbūt gāzu uzbrukumu. Teters kolekcionēja grāmatas, zvaniņus, vecus amatnieku rīkus, kalējkalrus, āmurus, naglas. Braukāja pa visu Latviju tos meklējot.»

S. Tas bija medicīnas muzeja direktors. Šķiet, pirmais.

«Viņš bija pēdējais no veco Lāčplēša ordeņnesēju sekretāriem. Kad viņš mira, Meža kapos uztaisijām viņam mazu pieminekli ar Lāčplēša ordeni.»

S. Starp citu, viņš ir tai jaunajā Lāčplēša ordeņa kavalieru grāmatā. Tur datus par viņu varētu sameklēt.

«Leo Kokle uzgleznoja varenu Tetera portretu muzejā. Tas bija viens no viņa labākajiem portretiem. Paņēma to no Tetera, lai izstādītu Maskavas izstādē. Atpakal vairs neko nedabūja, jo Maskava šo portretu nopirka. Varbūt Leo uzgleznoja vēl kādu

¹⁷

Olģerts Krūmiņš (1904–1989) biologs, butaforiju un maketu veidotājs, P.Stradiņa līdzstrādnieks muzeja veidošanā un Medicīnas vēstures muzeja direktors (1957–1960).

vairs neko nedabūja, jo Maskava šo portretu nopirka. Varbūt Leo uzgleznoja vēl kādu variantu, nezinu. Viņam [t.i., Teteram] bija divas mitnes – viena netālu no Zemdegas, otra – Slokas ielā.

Atceros labi arī antikvāru Bartuševiski¹⁸, kā viņš tirgojās pie Sarkaniem spiķeriem, pārdeva grāmatas uz svara, par 50 santīmiem kilogramā. Pie viņa strādāja arī bibliogrāfs Caune¹⁹, kurš stostījās.»

A. Vai mākslinieks Caune?

S. Nē, tas arī bija Voldemārs Caune, bet cits, gleznotāja vārdabralis.

«Tā bija pasakaina pasaule: Bartuševska spiķeris, pēc tam veikals Daugavmalā ar sarkano velnu logā. Nezinu, kā lai Bartuševiski raksturoju, kam viņš izskatījās līdzīgs, Neliela auguma, izskatā vecs, agri mira. Dzīvoja Dzīrnavu ielas galā pie Jēkaba Strazdiņa²⁰...»

S. Pie tā slavenā gleznotāja; viņam bija nepatīkšanas nacionālo partizānu dēļ. Apcietināja, izsūtīja. Bartuševiskis toreiz jau bija miris. Bartuševska kundzi arī izsūtīja, viņa vēlāk par to stāstīja.

«Pie Bartuševska, Dauguja, citos Rīgas antikvariātos lielā skaitā bija ķīniešu, indiešu mantas, kādas no šīm valstīm tagad sen vairs neļauj izvest. Pat 19.gs. izstrādājumus ne. Par tādām mantām šodien vairs nav ko sapņot. Daļu no tām pēc 1944.gada ieguva Pauls Stradiņš. Daļa viņa mantu nāca no Goldfelda-Zeltiņa²¹ – dēkaiņa, virsnieka, jātnieka, izlūka, kurš pat kaujas laikā turēja monokli aci.»

S. Tas ir tas pats slavenais Goldfelds-Zeltiņš, kas 1919.gadā pārgāja Ulmaņa pusē no Golca dzelzsdīvīzijas.

«Slaidis cilvēks, pie viņa dienēja mans draugs Aleksandrs Junkers, grafiķis... Vēlāk Zeltiņš kļuva Āfrikas speciālists. Braukāja pa pasauli un atveda daudz mantu. Domāju, ka Stradiņš viņu labi pazina. Katrā ziņā vairums viņa Āfrikas priekšmetu nāca no Goldfelda-Zeltiņa kolekcijas.

Profesors pats mani brīdināja, lai ar šiem šķēpiem un bultām es esot uzmanīgs, pie asmeņiem un uzgaļiem, lai neskaroties. Ieroči varot būt saindēti.

Tās nebija butaforijas, suvenīri. Tie bija oriģināli priekšmeti. Goldfelds bija gandrīz kā Lorens, tuksnesī gāja bez korpēm ar kāju biezo ādu. Bija pārsteidzoši drosmīgs cilvēks. No dzelzsdīvīzijas pārgāja pie ģenerāļa Baloža. Bija vācietis, bet varbūt arī ebrejs.

¹⁸ Sīkākas ziņas par Jāzepu Bartuševiski sk. J.Stradiņa rakstā «Profesora Paula Stradiņa bibliotēka» izdevumā: «Grāmatas un grāmatnieki. Misiņa bibliotēkas 100.gadadienai, 1885–1985», 2.izd. – Rīga: Zinātne, 1986. – 160.–177.lpp.

¹⁹ Voldemārs Caune (1880–1944), latviešu bibliogrāfs un politisks darbinieks, Tautas Padomes loceklis un Satversmes sapulces deputāts (sociāldemokrāts).

²⁰ Jēkabs Strazdiņš (1905–1958), ievērojams latviešu gleznotājs, pirms izsūtīšanas sadarbījies ar P.Stradiņu muzeja veidošanas jautājumos.

²¹ Oto Goldfelds-Zeltiņš (1889–1941), Latvijas brīvības cīņu dalībnieks, pulkvežleitnants, Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris.

Viņš nošāvēs pirmā padomju laikā, kad čekisti ņēma ciet. Bija revolveris. Vispirms viņš nošāva čekistu, kas ņēma viņu ciet, tad aizgāja pats.

Atceros arī Kaufmani – grāmatnieku. Ļoti daudz grāmatu par brīvumniekiem. Rekes menuāri. Laikam arī izceļojies pa Ziemeļiem.

No māksliniekiem atceros Cauni, slavenā arheologa tēvu. Akadēmiju viņš bija beidzis, arī bijušais virsnieks. Taisija «falšās» vitrīnas, modes salonus, Mākslinieku savienībā nesastāvēja. Dzīvoja Pārdaugavā; saimnieks – vecpuišis viņam bija norakstījis mājas. Caune veica 75% profesora pasūtījumu.

Daudz strādāja arī Leo Kokle, varbūt Cilītis, to nezinu. Leo un viņa mammu atceros labi. Vēlāk viņš iegāja citā vidē: balerīnas, muzikanti, šahisti, vārdu sakot – bohēma.

Par Pāvilu Glaudānu²² nezinu, vai viņš beidzis Akadēmiju, vai nē. Kopā ar Matvejevu²³ un Jupatovu²⁴ viņi nodarbojās ar vecmeistaru viltošanu. Maskavai un arī lētticīgiem rīdziniekiem. Taisija «korovīnus», «purvišus», citus, arī «bogdanovus-beļskus». Pa 25 000 rubļiem vienā vakarā. Bet vienā vakarā tos pašus 25 000 rubļus arī nodzēra. Vēlāk rīdziniekiem bija tāda reputācija, ka no Rīgas gleznas vairs nepirka. Ļoti žēl, ka nodzērs un aizgāja agri bojā.

Jupatovs gan nedzēra, gandrīz nemaz. Viņš taisīja tikai parakstus. Glaudāns un Matvejevs parakstus nemācēja taisīt. Šie abi divi strādāja arī diezgan daudz priekš profesora Stradiņa.

Bet bija arī diezgan daudz skandālu dzērumā. Ejot gar Ļepina pieminekli un redzot, ka pionieri liek ziedus, Glaudāns nobrēcies: «Drei Liter, Heil Hitler! Ura!» – un saņemts ciet. Bet pēc Staļina bērēm viņš iegāja krūmos Vērmanes dārzā, piekakāja hūti un uzlika virsū tam Staļina piemineklim. Bet mākslinieks viņš bija ļoti apdāvināts, Centrālcietumā uzgleznoja veselu galeriju. Viņš varētu ļoti daudz strādāt muzejam, ja nebūtu tik daudz dzēris.

Man pašam profesors pasūtīja trīs vai četrus nelielus cilnišus – medaļas. Tagad, kad sāk rakstīt par medaļu attīstību Latvijā, tos ir atcerējušies. Domāju, ka muzejā nepavisam nesaprot to, ko tika padarījis profesors. Tagad to grūti aptvert, tas bija cits lidojums.

Atcerēšos un kaut ko vēl pastāstīšu. Bet iespaidi par profesoru nav aizmirstami, otra tāda cilvēka mums vairs nebūs.

S. Jā, Tillbergs un Caune pārstāvēja portretu veidošanas reālistisko pusi, arī Glaudāns bija portretists, mazāk nodarbojās ar kompozīciju. Viņš, starp citu, uzgleznoja labu Eduarda Smilģa portretu. Smilģis kā Otello. Tas bija profesora Stradiņa pasūtījums, tagad atrodas Smilģa muzejā. Profesors to uzdāvināja Smilģim 70 gadu jubilejā, 1956.gadā.

A. Muzejā ir liela glezna «Rainis un Smilģis». Kā tā nonāca krājumā?

²² Pāvils Glaudāns (1915–1968), latviešu gleznotājs, prof. V.Purviša skolnieks, ievērojams portretists un ainavu gleznotājs.

²³ Georgs Matvejevs (1910–1966), plašas amplitūdas gleznotājs un mākslas darbu atdarinātājs, Tillberga studijas audzēknis.

²⁴ Aleksejs Jupatovs (1911–1975), ievērojams Rīgas grafiķis, ekslibrists, vecticībnieks.

S. Diemžēl nezinu. Atceros, muzejā bija daudz darbu, kuriem tieša sakara ar medicīnu nebija. Piemēram, ļoti ilgi muzejā kā centrālais eksponāts atradās profesora Tillberga diplomdarbs «Pieta» – no sastatnēm nokrituša strādnieka bēres. Pazīstams darbs latviešu glezniecībā, veidots īpatnējā kolorītā. Glezna atradās muzejā centrālajā, tā saucamajā Pirogova zālē. Tas bija itin kā galvenais eksponāts, ko visi apskatīja. Ar medicīnu tam īsta sakara nav, bet bija labs kā žanra darbs. Tas bija diplomdarbs Pēterburgas Ķeizariskajā mākslas akadēmijā 1909.gadā pie Dmitrija Kardovska; šķiet, tas savā laikā tika godalgots.

Tāpat lielā mozaika – uzkūdito strēli uzbrukums Pēterim Lielajam, kuru savā laikā direktore Hanzena atdeva atpakaļ mammai un ko Asja pārdeva. Muzejā bija ļoti dažādas lietas.

Bet no gleznotājiem, kas sistemātiski strādāja par medicīnas vēsturi, vēl jāpiemin Leo Kokle. Ar viņu profesors iepazinās, domāju, kad Leo bija vēl bērns. Leo Kokle bija tāds smējējs, taču ar traģisku likteni, kupritis, nodzīvoja tikai 40 gadu. Viņš mēdza teikt: «Man jau tā tirība un kārtība no bērna kājas iedzimta. Mana mamma bija vešeriene un tēvs bija kārtībnieks». Un tiešām tā tas bija. Viņa tēvu 1941.gadā apcietināja, mamma palika viena.

Kokles, toreiz, šķiet, vēl Ivanovi, dzīvoja Liepājas ielā pretī slimnīcai, kur sociāldemokrāti bija uzcēluši tādas šauru divstāvu dzīvokļu mājas pēc Vīnes parauga – istabas gan augšējā, gan apakšējā stāvā, bet starp stāviem kāpnes. Aukle vai kāda cita sieviete, kurai Leo bija jāpieskata, nebija ievērojusi, ka puisēns novieļas pa tām ļoti stāvajām kāpnēm. Tā viņš guva savu mugurkaula traumu.

Mācījās viņš turpat pretī – Luda Bērziņa paraugpamatskolā, ar Maiju²⁵, laikam, vienā klasē. Turpat Leo²⁶ uzauga. Vēlāk viņš iestājās Tillberga mākslas studijā, ar lielu talantu gleznošanā. Pēc tam 1944./45.gadā iestājās arī Mākslas akadēmijā. Bet viņam bija asa mēle un arī ne gluži labi veicās ar glezniecību, atbilstoši toreizējiem standartiem, viņu diezgan ātri no akadēmijas izslēdza. Viņš bija Irēnas kursa biedrs.

Tad viņš nāca uz muzeju gleznot, gleznoja daudz. Viņa mamma bija pie mums mājsaimniece. Viņa ļoti labi izturējās pret papu. Kad viņš noguris bija aizmidzis lēnkrēslā, viņa izņēma avīzi no rokām, apčubināja. Un Leo bieži nāca pie mums. Uldim Zemzarim ir brīnišķīga eseja par Leo māti. Un labs ir Mauriņa pieminēklis Meža kapos Leo un Kokles Mātei.

²⁵ Maija Sosāre (dz.1926), valodniece, vārdnīcu un valodas mācību grāmatu autore, Rīgas Medicīnas institūta docente un Svešvalodu katedras vadītāja, P.Stradiņa meita. L.Bērziņa vadītā Skolotāju institūta paraugpamatskola atradās tagadējās P.Stradiņa Valsts klīniskās slimnīcas telpās.

²⁶ Sk. 12.parindī.

Viņi pie mums bija tikpat kā mājas cilvēki, kaut arī paši dzīvoja Valguma ielā, bijušajā meitu mājā. Tajā mauku mājā Grāvju ielā vai līdzās tai. Leo vienmēr atcerējās, kā tur tie podi mesti ārā, Joti smējās par to. Viņam tomēr bija grūti strādāt, bieži slimoja, it īpaši ar bronhītu. Muzeja baraka bija drēgna. Tur viņš gleznoja savu milzīgo gleznu pēc Sorbonnas universitātes freskas motīva – medicīnas korifeji. Tad «Pietas» vietā visu lielo sienu Pirogova zālē aizņēma viņa glezna. Muzeja centrā bija viena Joti liela zāle (aptuveni 100–150 m²), bet citas istabas bija aptuveni divu normālu istabu lielumā.

Kaut kur man saglabājusies Joti interesanta vēstule²⁷ no Leo Kokles par to, ka viņš šos medikus uzskatot par varenāko darbu, ko viņš mūžā veicis. Tad, kad profesors gribēja likt kādam citam to pārgleznot, viņš bija šausmīgi apvainojies. Tas varbūt ir tas gadījums, par ko Tillbergs raksta, ka sejas vajadzētu līdzīgākas. Bet Kokle bija devis tos skaistos zilos toņus, Itālijas debesis un kolonas, kā nu mācējis katru no tiem korifejiem apveltījis savdabīgiem vaibstiem. Varbūt portretiski šie medicīnas korifeji nebija tik līdzīgi, tomēr Kokle lūdza, lai viņu neapvainojot. Viņš rakstīja: *«Jūs izdarisit lielu pārestību maza cilvēka dvēselītei, ja liksit pārgleznot šos portretus kādam citam»*. Viņš uzskatīja to par savu labāko darbu, kaut tad jau bija Tetera portrets. Viņš bija daudz eksponējies, drīz vien kļuva par jauno mākslinieku sekcijas priekšsēdētāju Mākslinieku savienībā.

Vēlāk Kokle kļuva par izcilu gleznotāju. Tad pie viņa nāca mākslinieki, viņa bijušie kursa biedri, arī cienītāji. Bet jau agrāk, piemēram, Pauļuks²⁸ nāca uz medicīnas muzeju. Muzejam Pauļuks nekad neko pats nav gleznojis, viņš tikai par visu šķendējās, kritizēja. Pa daļai to darīja arī Uldis Zemzaris. Kaut arī viņš ir izcils portretists, viņam nepatika medicīnas muzeja gaisotne, ja lika gleznot attiecīgi tam vai citam rāmim un bija smalki jāievēro hrestomātiskā līdzība.

Labi atceros arī to, ka jaunie mākslinieki, kas nāca muzejā, zināmā mērā mazliet distancējās no Caunes. Viņš bija vecāks, nu par Pauļuku varbūt vecāks nebija, bet par Leo Kokli un Zemzari gan bija gadus 15–20 vecāks. Caune absolūti nebija bohēmietis. Jaunie medicīnas vēstures muzejā radīja zināmā mērā arī bohēmisku noskaņu. Kokle, Cilītis – bija jauni, jautri, ar spīlgtām krāsām. Nezinu, vai Leo tie bija laimīgi, vai mazāk laimīgi gadi. Vēlāk Leo apprecējās ar Terēzi, bet tad viņš no muzeja bija jau aizgājis. Tas bija vēl pirms profesora nāves. Viņš iepeldēja dziļākos ūdeņos.

²⁷ L.Kokles vēstule prof.P.Stradiņam datēta ar 1950.gada 5.oktobri. Glabājas pie J.Stradiņa. Tās tulkojums krievu valodā publicēts grāmatā: П.И.Страдинь. Избранные труды. Том 3. - Рига: Зинатне. 1965. - С.671.

²⁸ Jānis Pauļuks (1906–1984), izcils latviešu gleznotājs. Pauļuks ļoti cienīja P.Stradiņu, bet neatzina viņa pieeju medicīnas vēstures muzeja veidošanā un ar savu ietekmi centās atradināt L.Kokli un citus mākslniekus no akadēmisma.

Sa. Muzejā strādāja arī Gunārs Cilītis. Lūk, ko viņš man pastāstīja tikšanās reizē 1997.gada 6.maijā:

«... toreiz mēs bijām jauni un gribējām sparīgi strādāt! Tas bija 1947.gads, kad mani, Rozentāla vidusskolas skolnieku, profesoram Stradiņam ieteica mans pedagogs Tillbergs. Pirmais darbs bija Eskulapa zīmējums uz melna logu aptumšošanas papīra, kas bija saglabājies vēl no kara laikiem. Viss muzejs tika veidots nepārtrauktībā, pēc profesora Stradiņa scenārija medicīnas vēsturē. Tāpēc arī darbi bija dažādi, bet ļoti bieži uzdevumu, darba lielumu noteica pie sienām jau esošie gleznu rāmji.

Profesors Stradiņš, tāpat arī Tillbergs – abi bija realisti. Stradiņš nekad neticēja fotogrāfijai, zināmā mērā to pat noliedza, uzskatīdams, ka aizraut spēj tikai mākslas darbs, krāsas, labs rāmis... Viņš mīlēja mākslu, ticēja elļai un vienmēr palāvās uz Tillberga – akadēmiska meistara vērtējumu. Protams, mēs tad bijām bērnodārzs, bet profesors – iedrošinātājs. Tā bija liela uzdriktēšanās! Tajā pašā laikā viņš prasīja precīzu un korektu atveidojumu. Tas nebija viegli, jo kā gan melnbalta fotogrāfija var atklāt acu krāsu, tolaiku apģērba tonējumu utt. Ja ota bija slidējusi pavisam viegli, tad profesors brīnījās un teica: «Tā Jūs varētu mālēt Staņislavski, bet ne Dakteri!». Protams, mēs cienījām profesoru, bet, ja jārunā pavisam godīgi, tad tam pašam Leo Koklem varbūt pat svarīgāks par profesora vērtējumu bija Pauluka vērtējums. Leo, ar kuru mēs sadraudzējāmies itin drīz, pateicoties darbam pie profesora Stradiņa, pretēji Paulukam bija neliela auguma. Bieži nācās viņu vērot, kad viņš barakā, uz stalažām, mēģina ar lupatiņu aizsniegt darba attālo stūrīti. Tā bija viņa savdabīgā tehnika – tamponēt ar lupatiņu. Leo vienmēr strādāja pie lieliem darbiem un, lai viņš piekļūtu pie tiem, bieži vien nepietika ar podestu. Bet viņš vienmēr strādāja muzejā ar patiku.

Jā, muzejā bija bohēma, bet vēl lielākā mērā tā bija pie Leo mājās. Pie viņa varēja divas diennaktis spēlēt šahu; citā stūrī diskutēja, arī iedzēra. Viņa māte, kas dzīvoja tanī pašā Pārdaugavas mājā, visus vienmēr pabaroja ar zupu. Kādā rītā, pamostoties Leo dzīvoklī, ieraudzīju, ka viņš agrā rīta stundā, vēl baltās garās apakšbiksēs, uzrāpies uz podesta un galda vienotas konstrukcijas, jau ražo! Tādā reizē viņš varēja būt nesavaldīgs un nepacietīgs. Ja blakus nebija lupatiņas, ar ko noslaucīt otu, viņš viegli varēja šim mērķim saplēst savas apakšbiksēs.

Vēl mums ļoti daudz iznāca strādāt kopā ar profesora Stradiņa meitu Irēnu. Viņa bija kā sakarnieks starp mums un savu tēvu. Kad iznāca strādāt vairākas dienas no vietas, viņa mūs baroja, nesa krāsas, vienmēr uzklausīja. Atceros, ka līdzīgā intensīva darba periodā nācās gulēt profesora kabinetā virs operāciju zāles. Arī tur bija gleznas, rāmji, un segas vietā – slavenā Aivazovska darbs.

Muzejs slimnicā un barakā bija vesela pasaule. Es atceros, šeit strādāja mani kolēģi – Aleksandrs Stankēvičs, daudzpusīgs un talantīgs, bet ļoti kautrīgs mākslinieks, un Kurts Fridrihsons – pasaules cilvēks. Uz muzeju nāca Raimonds Pauls, Mihails Tāls...»

S. Leo Kokli ar labiem vārdiem piemin arī Voldemārs Caune un Ainažu ārsts Miša Kuņecs²⁹. Leo bija ļoti dzīvespriecīgs, atklāts. Bija tāds brīdis, kad viņš bildināja Irēnu, kas viņu ļoti cienīja un mīlēja kā brāli, kā kolēģi, bet mīlestībā viņai bija citas aizraušanās.

1949.gada 24.–25.martā. Es to uzzināju no Mišas atmiņām, Leo Kokle un, es domāju, tas varbūt varēja būt arī Pauļuks, slēpās no izvešanām muzeja istabiņā pie Mišas. Leo tēvs, policists, jau bija apcietināts, Leo bija pamats slēpties. Muzejā jau strādāja dažs labs no cilvēkiem, kas tolaik nevarēja oficiāli darbu dabūt. Tas pats vēlāk bija ar leģendāro Ādolfu Karnupu.³⁰ Muzejā bija arī mākslinieki, augstas raudzes cilvēki, taču bijušie legionāri, cilvēki, kas no padomju sabiedrības viedokļa skaitījās margināli. Ja pareizi atceros, tēvs kontaktējās ar Jēkabu Bīni, Alfredu Gobu, Jēkabu Strazdiņu, Ādolfu Karnupu, arī tad, kad viņš bija apcietināts.

To varētu teikt arī par Hildu Vīku, kura centās kaut kādas kompozīcijas veidot muzejam. Bet Hildas Vīkas stils jau absolūti nebija piemērots Medicīnas vēstures muzejam. Citēšu manis pierakstītās Viktora Eglīša dēla Vidvuda Eglīša 1984.gada atmiņas:

«Hilda Vīka būtu daudz ilgāk dzīvojusi, ja dzīvs būtu bijis profesors. Ārstējusies viņa bija pie profesora Stradiņa, pie dakteres Nīnas Stradiņas, ar ļoti smagu poliartritu un rokas kontraktūru. Ar viņu un Viktoru Egliti profesors iepazinies sakarā ar šo ārstēšanos, taču profesors bija biežs viesis arī tais filozofiskos vakaros, kas tika rīkoti 30.gadu otrajā pusē pie Voldemāra Reiznieka, Viktora Eglīša, Hildas Vīkas, arī Alfreda Gobas. Tie visi bija dievturi.

Tur profesors ir bijis vairākkārt un man ir saglabājušās profesora vizītkartes no 1937., 1939., 1940.gada, Jaungada apsveikumi. Un attiecības bijušas diezgan tuvas. Kad Viktoru Egliti 1945.gadā arestēja Dobelē, Vidvuds Eglītis sameklēja profesoru slimnīcā un lūdza palīdzēt.

– Kāpēc Jūs pie manis nākat?

– Tāpēc, ka domā, ka Jums ir liela ietekme.

– Nekā es nevaru te palīdzēt, te visu nosaka sagadišanās, gadījums: var viss beigties labi, bet var beigties arī ļauni.

Beidzās viss ar Viktoru Egliti, kurš arī, starp citu, bija gleznotājs, ļoti ļauni. Viņš tika notiesāts uz desmit gadiem, miris netālu no Maskavas kādā *perevaločnij lager* ar plaušu karsoni.

Un Hilda Vīka palika viena, ļoti drūma, viņa rakstīja dzejoļus kazai, bija pie meitas Tukuma tuvumā.

Kad viņa atgriezās Rīgā, viņu neuzņēma Mākslinieku savienībā.

– Viņa neprot zīmēt, – teica Leo Svemps.

– Tādu jau nevarētu uzņemt pat pirmā kursā, – teica Edvards Kalniņš.

Bet viņa atnāca un sacīja:

– Es esmu latviešu Ahmatova.

Un vēlāk atnāca Kalniņš ar Skridi uz viņas dzīvokli, tas bija jau pēc 1956.gada:

– Mūs pārņem tīras mākslas elpa, šo sliksni pārkāpjot.

³⁰ Ādolfš Karnups (1904–1973), latviešu arheologs, etnogrāfs, medicīnas vēsturnieks, Valsts vēstures muzeja darbinieks (1926–1946) un Medicīnas vēstures muzeja vadošs līdzstrādnieks (1956–1973), žurnāla «Sējijs» redaktors.

Profesors Stradiņš bija toreiz viens no retajiem, kā tāda augstāka būtne uzskatīta, kas turp nāca. Viņš mierināja un atnesa reiz tītaru. Tur bija Viktora Egliša portrets vējā, rudenī, ar puķēm. Tas bija pirmsnāves darbs.»

S. Arī muzejā bija pāris Hildas Vikas darbu, bet Hanzena tos izmeta ārā. Tēvs bija tos nopircis, bet Hanzena atdeva tos mūsu ģimenei ar visai kodīgiem komentāriem...

Muzejā darbojās mākslinieki it kā divos slāņos. Virsējā Tillbergs ar Cauni, kas vairāk kontaktējās ar profesoru, bet otrā – jaunie mākslinieki, kas ienesa mazliet jautribas, krāsainības. Starp citu, Caunes atmiņās pieminēts, ka viņš apvainojies, ka pietiekami netika novērtēts darbs «Ivans Pavlovs ar saviem asistentiem». Tā bija Caunes lielākā kompozīcija. Glezna esot ilgu laiku atradusies muzeja kāpņu telpā.

A. Tā tur stāv vēl šo baltu stundiņu.

S. Arī Irēna sava laikā daudz gleznoja muzejam. Galēns ar gladiatoriem, profesora Rufanova, profesora Mirotvorceva portreti – diezgan labi. Arī Rufanova mazdēla portretu viņa bija uzgleznojusi. Tad nāca lielā glezna «Pirogovs Sevastopolē»³⁷. Starp citu, to nebiju tā īsti ievērojis, Pirogovu pašu pozēja profesors Stradiņš, bet to mazo ievainoto, to *novobraņecu* esot pozējis Miša Kuņecs. Un par to no Mākslas akadēmijas it kā dabūjis pat 70 rubļu, pēc kuriem viņš gan neesot aizgājis.

Šis gleznotāju posms muzejā beidzās ar Tetera aiziešanu pēc 1954.–55.gada, kad atnāca Oļģerts Krūmiņš. Tad sākās tas diorāmu posms. Gleznotājiem īstenībā vairs nebija ko darīt, jo visus korifejus viņi bija uzgleznojuši. Tad arī pēc Staļina nāves mazliet liberalizējās politika. Māksliniekiem kļuva vieglāk izstādīties, viņiem medicīnas muzejs vairs nebija vajadzīgs, jo no viņu viedokļa tā, protams, bija talanta iznīkošana. No labu mākslinieku viedokļa. Un tur nu Zemzarim un Paulukam ir taisnība.

A. Diorāmu sākotnējo tapšanu redzējis netiku. Slimnīcā, pagrabā gadījās redzēt «šamaņus», taču viduslaiku pilsētu ieraudzīju tikai 1960.gadā, pārceltu uz tagadējām telpām. Tātad apjomā jau krietni samazinātu. Diorāmas veidoja Krūmiņš un kāda sieviete – prasmīgi amatnieki, mulāžisti amatieri, bet ne jau mākslinieki.

S. Profesors izcināja savam muzejam ne tikai baraku, bet aptuveni 1952.–53.gadā arī slimnīcas bēniņus, kur impozantākā noteikti bija viduslaiku pilsētas diorāma. Tur viņa bija reizes trīs lielāka par viduslaiku pilsētu, kas tagad skatāma muzejā. Tā tiešām darīja uz visiem lielu iespaidu, kaut vai apjomu dēļ. Slimnīcas bēniņi bija ļoti augsti, gandrīz vai kā gotiskā katedrālē. Mākslinieciski tas gan varbūt nekāds šedevrs nebija.

Oļģerts Krūmiņš bija dienējis padomju armijā, atgriezies, strādājis Slokas izpildkomitejā, veicis kādus darbus Skolu muzejam. Katrā ziņā viņš bija cienijams cilvēks, pakurls gan, bet sakari ar īstiem māksliniekiem viņa laikā kļuva vājāki.

Kādreiz Joti daudz muzejam strādāja Jānis Brekte³². Ne tik daudz muzejam, Brekte zīmēja tos brīnišķīgos akvareļus, ko profesors vēlāk atdāvināja, citreiz varbūt šur tur apmainīja. Brektes akvareļi, kuriem tagad ir milzu vērtība, toreiz bija tāds kā apmaiņas fonds. Tas ir tas, par ko runāja Zauris.

Tēvs savā laikā Brekti aizsūtīja uz Viļņu. Tur profesors Girdzijauskis viņu iekārtoja, apmiļoja, kādu mēnesi vai vairāk turēja pie sevis. Tad Brekte tāpat kā Vecrīgu akvarelēja arī veco Viļņu. No vienas puses, tas Brektem pašam bija izdevīgi, jo viņš arī ārstējās pie profesora, no otras puses, savā laikā diezgan daudz Brektes darbu par Vecrīgu bija Baltijas nodaļā. Brekte bija viens no muzejam Joti tuviem cilvēkiem.

Protams, vēl jāpiemin arī Tāļivaldis Strautmanis³³, pakluss, Joti godīgs mākslinieks portretists, Joti uzticams profesora Tillberga skolnieks, vēl no studijas laikiem. Viņš daudz ir strādājis muzejam, allaž tā kā palikdams ēnā.

Tāpat kā Pāvils Gludāns. Par viņu varbūt drusku smējās, bet viņš bija liels mākslinieks. Protams, tā piekakātā cepure. Tad atkal, kad modē bija filma «Tarzāns», viņš sēja striķus, šūpojās un reiz bija lauzis roku vai kāju. Viņš iztēlojās liānas, lidinājās gaisā, bet bija jau paveicāks kungs, mazliet pat korpuļents, tikai gars viņam, it īpaši, kad bija uzpildīts, gan bija liels. 1953.gadā pēc Staļina bērēm viņš piekakāja to hūti. Tas bija gadījums, par kuru Rīgā runāja. Gludānu apcietināja, bet pēc gada vai diviem jau izlaida no Centrālcietuma, – bija sākusies Staļina nosodišanas kampaņa.

A. Vērmanes dārza Staļinam varēja hūti uzlikt galvā. Rīga nepaguva Staļinam uzcelt lielu pieminekli, kāds bija citās republikās.

S. Tādu jau taisīja Aleksandra Briede ar savu vīru³⁴. Viņa ir arī šo to darinājusi medicīnas muzejam, Staļina un Ļeņina bareljefus, kādus toreiz pieprasīja. Arī Aleksandra Briede labi pazina manu tēvu, 1963.gadā izveidoja viņa krūsttēlu slimnīcā. Viņa tomēr bija izcila tēlniece kaut arī šodien daži to mēģina noliegt.

³² Jānis Brekte (1920–1985), ievērojams latviešu gleznotājs akvarelists, savā laikā populārākais un ražīgākais šī žanra meistars Latvijā, prof. P.Stradiņa patients un draugs.

³³ Tāļivaldis Strautmanis (1922–1995), latviešu gleznotājs, prof. J.R.Tillberga skolnieks, strādājis Medicīnas vēstures muzejā.

³⁴ Aleksandra Briede (1901–1992) un Jānis Briedis (1902–1953), ievērojami latviešu tēlnieki. J.Briedis bija P.Stradiņa patients, miris viņa klīnikā ar ļaundabīgu audzēju. Par A.Briedi sk.: Г.Карклин. Александра Бриедис. - Москва, 1977., kā arī – Aleksandra Briede. Albums. G.Kārklīņas ievads. – Rīga: Liesma, 1971.

No tēlniekiem vēl dažkārt piestaigāja Kārlis Zemdega³⁵, kurš dzīvoja netālu, pāri dzelzceļam, bija profesora pacients un draugs. Kāda viņa ģipša kompozīcija bija izstādīta pie barakas ieejas.

A. Kad gatavojām muzeju atvēršanai 1961.gadā, vajadzēja steidzami izveidot padomju nodaļu un Baltijas nodaļu. Pieaicināja māksliniekus no Mākslas kombināta. Ar šo laiku muzejā sākās ekspozīciju noformēšanas virziens. Sienas nosedza ar galdnieku darinātiem milzīgiem vairogiem, tos apvilka ar kartonu vai drānu, kur piestiprināja eksponātus. Uz vairogiem caurām naktīm uz vēdera gulēja šrifta meistas, rakstīdamas ar otu marksisma klasiķu ievada nostādnes citātus un garumgaros paskaidrojošos tekstus. Padomju medicīnas zinātnes korifejus izņēma no zeltītiem rāmjiem, apgrieza apgleznotos kartonus vai saplākšņus vienā izmērā un piestiprināja rindā pie vairoga. Izmantoja arī telpu starp vairogu augšmalu un griestiem. Tur mākslas tēlos vajadzēja saskatīt padomju veselības aizsardzības un medicīnas zinātnes triumfu. Viss tas maksāja. Un jaunas mēles melsa, ka noformētāji algas dienās uz kombinātu ejot ar palielu čemodāniņu.

Nāca modē organiskais stikls. Nezinu, kurš no Mākslas kombināta maketu meistariem pierunāja Hanzenu, lai pasūta izgatavot no stikla tikko uzceltās Rīgas Asinspārliešanas stacijas maketu, atklājot visu, kas tur iekšā notiek. Un pasūtīja, un izgatavoja, ar cilvēku figūrām un mēbelēm, aparātiem, rūpīgi, kā burinieku pudelē. Un samaksājām pusotras *volgas*. Atcerēsimies, ka *volga* padomju cilvēkam arī cenas ziņā bija neaizsniedzams sapnis. Toreiz iebildu, ka var taču aizbraukt uz Pārdaugavu un paskatīties visu dabā, Asinspārliešanas stacijā. Nebija jau tas vienīgais makets. Tas bija 1962.–63.gadā.

S. Es atceros, ka toreiz norisinājās tā drausmīgā cīņa pret rāmjiem, kurus aizstāvēja Irēna. Zeltītiem rāmjiem. Tu arī piedalījies, un arī man likās, ka tie zelta rāmji nav tik vērtīgi, ka tie ir nemoderni. Un Uldim Zemzarim arī. Tāpat kā bija cīņa pret vecām mēbelēm un taisīja tos mazos trīsstūrainos krēsliņus. It kā moderni interjeri. Bet šodien, atskatoties, vai Caune un Tillbergs ar zeltītiem rāmjiem tomēr nebija drusku solidāki?

A. Ko nu mēs abi. Ļoti gudri un prātīgi mākslinieki atteicās no ietvariem. Kurts Fridrihsons³⁶ eksponēja savus akvareļus, iestiprinot tos aiz stikla, vai vēlāk aiz plastikāta ar bleķa āķīšiem, kas izgriezti no konservu kārbas. Lai tikai nebūtu «bagetes un paspartū».

³⁵ Kārlis Zemdega (1894–1963), izcils latviešu tēlnieks.

³⁶ Kurts Fridrihsons (1911–1991), izcils latviešu gleznotājs un filozofs, Latvijas Zinātņu Akadēmijas goda loceklis (1990), strādājis arī Medicīnas vēstures muzejā; veidojis ilustrācijas krājumam «Profesors Pauls Stradiņš dzīvē un darbā».

S. Es negribu neko sliktu sacīt par sešdesmito gadu sākumā muzejā veidotām ekspozīcijām, kuras gatavoja Aleksandrs Stankēvičs³⁷, konsultēja Kurts Fridrihsons. Tām bija moderna pieeja. Bet, piedod, tās bija viendienīgas. Jāņem vērā, ka daudzi medicīnas vēstures eksponāti gan tēva laikā, gan muzeja sākuma posmā nebija oriģināli, tās bija kopijas, reprodukcijas, pārgleznojumi. Tātad tas bija līdzīgs izstādei, nevis nopietnam muzejam, kas spēj izturēt starptautiskus kritērijus.

Bet vēlāk jau tika saņemtas interesantas slavenā Odesas oftalmologa Filatova³⁸ glezniņas. Man žēl, ka viņa darbi tika tā moderni pasniegti uz ekspozīcijas vairoga vispār bez rāmja, starp fotogrāfijām un uzrakstiem. Var jau būt, ka tas bija moderni, bet tēvs par šādu realizējumu būtu vilies. Viņš bija veco principu, veco laiku cilvēks.

A. Gleznai vajag ietvara. Par laimi pats autors – akadēmiķis Filatovs neredzēja, kā Rīgā tiek eksponēti viņa darbi.

Tās bija izstādes. Mēs bijām jauni un nepieredzējuši. Nepratām atšķirt un pamatot, kas ir muzejs un kas izstāde. Visā 20.gadsimta medicīna – tikai fotogrāfijās. Bieži tās ir sliktas reprodukcijas no padomju žurnāliem. Klausījām mākslinieku padomam. Tā viņi strādāja, bija ļoti aizņemti: mēnesi Maskavā, Tautas saimniecības sasniegumu izstādē, tad nedēļu muzejā. Rīgas muzejos populāri bija mākslinieki Spalviņi, arī Medicīnas vēstures muzejā viņi noformējuši vairākas ekspozīcijas un piešķiruši tām nevis muzeja, bet izstādes veidolu.

Lai iegūtu vērtīgus, paliekošus eksponātus, vēlākos gados esam centušies pasūtīt māksliniekiem portretus, mudinājuši Mākslas akadēmijas diplomandus izvēlēties mūs interesējošas tēmas un cilvēkus. Atsaucība neliela.

S. Bet vai mēs nevaram paskatīties uz šo lietu no mazliet plašāka viedokļa un runāt par portreta mākslas norietu latviešu glezniecībā 20.gadsimtenī, un varbūt par portretu mākslas norietu vispār? Portretu muzejā vēl atdzīvina Miervaldis Polis³⁹, Uldis Zemzaris, kas savulaik bija pret šo portretu ideju medicīnas vēstures muzejā. Varbūt mākslas fotogrāfijas attīstības dēļ, varbūt tāpēc, ka tas šķiet nemoderni, bet faktiski mums vairs nav labu portretu.

Nesen biju Zviedrijas Karaliskajā Zinātņu akadēmijā, tās slavenajā zālē, kur izšķir, kam piešķirt Nobela prēmiju. Tur ir ļoti daudz zinātnieku portretu zeltītos rāmjos. Ļoti dažādi portreti. Moderni un veclaicīgi. Es vaicāju, pēc

³⁷ Aleksandrs Stankēvičs (dz.1932), ievērojams latviešu grafiķis un gleznotājs, Latvijas Mākslas akadēmijas profesors.

³⁸ Vladimirs Filatovs (1875–1956), ievērojams krievu oftalmologs, akadēmiķis, strādājis Odesā, izstrādājis radzenes pārstādīšanas metodi. Dāvinājis Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejam vairākas paša darinātas gleznas.

³⁹ Miervaldis Polis (dz.1948), ievērojams latviešu gleznotājs un plaša diapazona mākslinieks, veidojis daudzu kultūras darbinieku un mediķu portretus, arī Medicīnas vēstures muzejam.

kādiem principiem viņi tos izvēlas? Vai tie ir prezidenti, ģenerālsēkretāri, vai kādas amatpersonas, vai Nobela prēmijas laureāti? Viņi atbild – nē. Dažkārt gan izvēloties kādu klasiķi, piemēram, Bercēliusu, tad to pasūta gleznotājam. Bet vairumā tie neesot pasūtījuma darbi. Ja pats portretējamais ir bijis labs cilvēks un liels zinātnieks, turklāt dāvinājis Akadēmijai savu portretu, ko gleznojis pietiekami profesionāls mākslinieks, tad to izstāda galerijā. Tātad apbalvotais zinātnieks var šajā galerijā nokļūt pats. Bet kā mums tagad veidojas šādas galerijas? Vai mums pašreiz ir tik daudz gleznotāju, kas spētu profesionāli, labi uzgleznot, konkurējot, sacīsim ar Bindes limeņa Smilģa fotoportretu?

A. Gan jau ir. Tagad rodas pasūtītāji un pretenciozi pasūtījumi – portretu graniņā, marmorā, gleznotu; gan jau radiesies izpildītāji. Tikai slinki gan kļuvuši. Meklē muzejā Hipokrata attēlu, kas nepieciešams, lai izgatavotu gleznu jaunas aptiekas interjeram. Nav taču. Vasiljevs varēja rast sevi gaismu, kas viņam atklāja Hipokrata tēlu, es domāju par skulptūru muzejā. Kāpēc mākslinieks nemeklē sevi, kā gleznot šo apskaidroto grieķi? Leonardo da Vinči nevarēja kaut kur palūgt iecerētā Vakarēdiena personāža fotogrāfijas.

Sešdesmito gadu sākumā muzejā kontakts ar māksliniekiem tomēr saglabājās. Ašots Partispanjans pabeidza profesora Stradiņa krūštēlu. Nevaru teikt, ka ar šo darbu mēs būtu apmierināti. Lai uzlabotu muzeja ekspozīciju, pasūtījām Ermitāžā kopijas un drīz vien saņēmām Higieju, akupunktūras figūru, Stefana van Kalkara gleznoto Vezāliju. Deponējām un iepirkām skulptūras tepat Latvijā. Tās gan bija nodevas laikmetam – Kirhenšteins, frontes sanitāre Zenta Ozola, Čehovs un Gorkijs, milzīgs bronzas jauneklis – «Uz kosmosu». Laba izdevās K.Stepanova un citu veidotā seno laiku medicīnas ekspozīcija: Ēģipte, Grieķija, Roma.

S. Tā tiešām bija laba ekspozīcija. Žēl, ka jūs viņu nojaucāt.

A. Viss ir saglabāts, atjaunosim trešo reizi. Otro reiz viņu atjaunoja mākslinieks K.Stepanovs. Labi izskatījās skulptūras. Esam papildinājuši ekspozīcijas: kopā ar Juri Salaku pagājušajā gadā atvedām no Kosas, no Atēnām mākslinieku izgatavotu skulptūru kopijas, atvedām votu kopijas. Līdz šim ekspozīcijā bija tikai fotoattēli, tagad būs oriģinālu votu kopijas no asklepeiona.

S. Vajadzētu arī kaut ko no Ķīnas, teiksim, tos ekspozītus, ko savā laikā savāca profesors – viņam bija tāds labs kolekcionārs Kovlers, kas viņam šo to bija devis, no kura viņš bija šo to atpircis. Un 1962.gadā nāca Ķīnas Tautas republikas pēdējais dāvinājums. Nupat biju Taivānā, kur valdības līmenī pieminēju Medicīnas vēstures muzeju. Viņi bija sajūsmināti, ka tāds ir Latvijā un ka tajā ir Ķīnas kolekcija. Varbūt jūnijā atbrauks zinātnes ministrs no Taivānas, varbūt viņam būs bridis paaugstināties, varbūt ko varēsim iegūt no viņiem izstādīšanai. Es gan saprotu, ka oriģinālu ekspozīciju tur nebūs.

A. 1962.gadā mēs saņēmām no Pekīnas labus seno ārstu portretus, akupunktūras figūru, labas lietas, kas Eiropā nemaz tik bieži nav skatāmas. 1974.gadā atjaunojām kosmosa bioloģijas un medicīnas zāli, kuru noformēja Ģirta Vilka meita. Un pēdējā labi noformētā ekspozīcija ir tā, ko veidoja Juris – Latvijas medicīna.

Sa. To noformēja Varis Vētra un Dace Strautiņa. Bet vēl bija skaistas rekonstrukcijas – aptieka un hospitālis.

S. Aptiekā vērtība pati par sevi ir Miervalda Poļa stilizētās gleznas.

A. Viss noformējums tur ir labs. Poļa gleznas ienāca muzejā kā komplekss. Sākumā mākslinieki gribēja izgriezt no saplākšņa viduslaicīgas «cakas» gar griestiem, arī aptiekas plauktus taisīt ar tādu pašu aplikāciju. Bijām pret to. Teicu, lai ņem labu kokgriezēju un labu materiālu un gatavo pa istam. Tāpēc aptieka nav butaforija: tajā ir īstas mēbeles, šai telpai īpaši izgatavota oriģināla lustra, bet visu grezno Poļa gleznas.

S. Un vēl būtu jāpiemin Jānis Anmanis⁴⁰ ar savu skaisto, krāsaino gleznu par seniem kūrortiem Latvijā. Tā gleznota mākslinieka pašos ziedu laikos, 1975.gadā. Gleznas centrā ir Rīgas Jūrmala gadsimta sākumā (1908.g.), kompozīcijā iekļauti arī portreti. Vai tas bārdainais vīrs būtu Aleksandrs Lozinskis⁴¹ no Ķemeriem?

A. Nē, diez vai tas ir tieši Lozinskis – Anmanis laikam ir gleznojis vispārinātu kūrortārsta tipu. Viņš strādāja muzejam samērā negribīgi, bija jāpapūlas, lai šo gleznu no viņa «izspiestu». Toties muzeja apmeklētājiem darbs patīk – jautrs, dzīvs, krāsām bagāts.

S. Īpaši jau tagad, kad kūrortu dzīve Ķemeru, Baldonē, pat Jūrmalā lielā mērā pamirusi, pieder pie pagātnes atmiņām. Atceros, Jānis Anmanis toreiz dzīvoja pažobelē pie manas mammas, Lielupes vasarnīcā. Toreiz jau Jūrmalā patiešām bija dzīva, pludmale nīrbēja.

A. Citādi ir ar Miervaldi Poli, kas muzejam strādāja labprāt. Viņš bija izteicies arī publiski, ka medicīnas muzejs dodot viņam pasūtījumus, izstādot viņa darbus, vārdu sakot, sadarbība bija abpusēji ļoti rosinoša.

Sa. Jauno laiku medicīna, Grieķija, Roma. Sākumā tās izskatījās varbūt kā izstāde, bet tagad, kad ir pagājuši 20 un 30 gadi, visiem ļoti patīk vecās vitrīnas, bet, ja grib ļoti moderni taisīt, tas izskatās pēc izstādes. Svarīgs ir arī apgaismojums, bet nevar visu veidot tikai no metāla un stikla. Vecās vitrīnas jau pašas pārvērtušās par savdabīgu eksponātu.

⁴⁰ Jānis Anmanis (dz. 1943), latviešu gleznotājs, daudzpusīgs mākslinieks, daudzu sabiedrisku ideju rosinātājs, Vissavienības Komjaunatnes prēmijas laureāts (1979), Bēnu fantāzijas akadēmijas dibinātājs.

⁴¹ Aleksandrs Lozinskis (1868 – 1961), izcilis krievu kūrortologs, ārsts, sabiedrisks darbinieks, viens no balneoloģijas pamatlicējiem, Ķemeru kūrorta direktors (1904 – 1915).

Un tad pagrabs, kuru mēs pašreiz pārveidojam. Skaidrs, ka diorāmas tagad ir morāli un fiziski novecojušas. Tomēr uzskatām, ka tās nedrīkst aiztikt. Tie arī ir sava laika eksponāti.

S. Jā, dažas nedrīkst aiztikt, bet dažas figūras jau tiri mākslinieciski ir briesmīgas. Nepieciešams atjaunināt, uzlabot. Daži šamaņi vizuāli ir šausmonīgi. Un tad muzeja kamīnzāle – izskatās ļoti slikti, stila sajaukums, piemēram, greznais kamīns ir kontrastā gan ar mēbelēm, gan arī ar gleznām. Gleznas varbūt pašas par sevi nav sliktas. Bet es zinu, ka fondos jums ir kas piemērotāks.

A. Es saprotu, ka gobelēns ir mūsu?

Sa. Gobelēns ir mūsu, pasūtīts Farmācijas muzejam. Pie tā grūti pieskaņot kādu gleznu.

S. Vai tur nevarētu kaut fragmentāri izstādīt jau minēto Leo Kokles gleznu? Vai tas neizskatītos pat labāk? Es gan nezinu, kādām acīm es uz viņu raidzītos šodien. Ļoti sen nav skatīta.

Un kādi tad muzejā ir Strupulja⁴² darbi?

Sa. Mums ir praktiski visa viņa medicīnai veltītā medaļu kolekcija. To izstādīsim šogad 3. Pasaules latviešu ārstu kongresa laikā.

S. Varbūt to vajadzētu ņemt pastāvīgā ekspozīcijā?

Sa. Skatīsimies, kā tas būs izstādē, ko viņš pats veidos.

S. Strupulis jau ir lielā mērā saaudzis ar medicīnu. Vai jums no Valentīnas Zeiles⁴³ arī kas ir? Laba bija viņas palielā plakete ar Paula Stradiņa attēlu. To viņa savulaik gatavoja kā balvu Stradiņa slimnīcas nodaļu konkursam. Tā bija plaušu ķirurģijā pie Dr. Baško vai nieru pārstādīšanas nodaļā. Viena kopija man ir, to māksliniece man pati uzdāvināja. Varbūt no tās var pagatavot nolikumu. Pauls Stradiņš viņai ir varbūt pat labāks nekā Strupulim. Starp citu, Zeilei bija ļoti iznācis arī Augusts Kirhenšteins⁴⁴, viņa ir Kirhenšteina medaļas autore.

Muzejs jau sākumā bija iecerēts, lai būtu atraktīvs. Arī tā glezniecība bija domāta, lai ieinteresētu cilvēkus. Pašreiz, ieejot muzejā, manāms tāds kā

⁴² Jānis Strupulis (dz.1949), izcils latviešu medaļu meistars, Latvijas Republikas monētu un valsts ģerboņa etalona veidotājs, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklis (1995), daudzu medicīnas tematikai veltītu medaļu autors, Paula Stradiņa balvas laureāts (1997).

⁴³ Valentīna Zeile (dz.1937), ievērojama latviešu medaļu māksliniece, kopš 1982.gada dzīvo Parīzē un vada tur savu studiju.

⁴⁴ Augusts Kirhenšteins (1872 – 1963), ievērojams latviešu zinātnieks, veterinārmedikis un mikrobiologs, Latvijas PSR ZA akadēmiķis un viceprezidents, ZA Mikrobioloģijas institūta dibinātājs un ilggadējs direktors. Bijis arī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdijas priekšsēdētājs (1940 – 1952).

apsūbējums. Es saprotu, ka trūkst līdzekļu, bet kādreiz kaut ko var izdarīt, ja darbinieki paši nav apsūbējuši.

Sa. Jā, brižiem vainīgs ir pašu inertums. Mēs pat nepamanām vairs to apsūbējumu.

S. Tas ir pašu inertums! Reizēm, ienākot muzejā, liekas, ka tas ir kā miroņu nams. Tāpat arī tagad, ieejot Organiskās sintēzes institūtā, pārsteidz miers, salīdzinot ar Hillera⁴⁵ laika dinamismu...

A. Teiksim, «spjaščaja krasavica».

S. Ja tik vēl būtu «krasavica». Vajadzētu tomēr centties uzturēt profesora Stradiņa laika dinamisma tradīcijas. Muzeja koncepcija... Svarīgākais nav izlikt koncepciju uz papīra, bet gan ikdienas dzīvē ienest krāsainus akcentus.

Sa. Tagad strādājam, atsvaidzinām eksponātus. Nikolaja Kūlaina⁴⁶ gleznu izgaismojām, jo tā bija kaut kur stūrī, atteicāmies no dažiem Kārnupa zīmējumiem. Mums ir daudz eksponātu.

A. Padomju laikā gribēja, lai viss būtu pakļauts periodizācijas, lai būtu atspoguļots absolūti viss.

S. Tur jau ir tas paradokss, ka visa nav. Gribētos pat teikt, ka nav atspoguļots galvenais. Jo medicīnas progress 19. un 20. gadsimtenī, kas būtībā medicīnu ir apgriezis otrādi, tur tikpat kā nav parādīts. Un līdz ar to tās prasības, vai tur būs Krievzeme un kaut kāda Zoja Jevpraksija, kurā tur gadsimtenī, vai viņas nebūs, tā taču ir absolūti margināla figūra pasaules medicīnas vēsturē. Varbūt nevajag gluži iekļauties tajā loģiskā gājienā. Jūs ejat starp viduslaikiem un renesansi, bet pēkšņi tur ieraugāt kādu speciālu medicīnas tēmu. Varbūt tas liktu skatītājiem sapurināties.

A. Vērtīgu mākslas eksponātu ir daudz. Esam tos regulāri pasūtījuši un iepirkuši. Bez minētā Postažas gobelēna mums pieder vairāki Grinbergas gobelēni, kas darināti speciāli muzejam: Šveicers, Pastērs un Mečņikovs, Pauls Dauge. Daudz labu darbu veidojis skulptors Igors Vasiljevs⁴⁷ – Hipokrats, Panaceja, Sočņevas, Kaņepa, Šveicera portreti. Labas skulptūras un gleznas esam saņēmuši kā dāvinājumu no izcilu Maskavas zinātnieku atraitnēm, radiniekiem. Lai minam kaut vai Inozemceva portretu. Regulāri

⁴⁵ Solomons Hillers (1915–1975), ievērojams ķīmiķis organīķis, daudzu medicīnas preparātu, to skaitā pretvēža līdzekļa ftorafūra autors, akadēmiķis, Latvijas Organiskās sintēzes institūta dibinātājs un direktors (1957–1975).

⁴⁶ Nikolajs Kūlainis (1901–1975), latviešu gleznotājs, pazīstams ar pilsētas skatiem nakts uguni gaismā, strādājis Medicīnas vēstures muzejā.

⁴⁷ Igors Vasiljevs (1940–1997), ievērojams tēlnieks, Latvijas Mākslas akadēmijas profesors, veidojis ekspresīvas kompozīcijas un portretus galvenokārt koka.

strādājuši muzeja štata mākslinieki. Un es gribētu teikt, ka tie ir bijuši labi mākslinieki – Ābrams Bikovs, Auseklis Baušķenieks⁴⁸, tagad Jānis Vaļūns.

S. Jā, nu Bikovs laikam labu laiku jau dzīvo Izraēlā, bet Ausekļa Baušķenieka gleznotāja un domātāja slava ir aizskanējusi pa visu plašo pasauli. Medicīnas muzejam tas ir liels gods, ka tāda kalibra mākslinieks kādreiz ir bijis muzeja darbinieks. Toreiz gan vēl Auseklis nebija slavens, nebija tas maģiskais «Bauš», kas pievelk kā magnēts.

No sarunām ar Ausekli Baušķenieku:

«Nu jā, kādu laiku jau strādāju tajā muzejā, noformēju izstādes. Bijām vairāki mākslinieki – Bikovs, Pauzers, es. Direktore bija Herta Hanzena, bet darba uzdevumus saņēmu vairāk no Karnupa. Tas bija ļoti erudīts cilvēks, bet tāds kā salūzis. Runāja klusā balsī, kā pārbaidīts. Zināju, ka viņš ir slavens vēsturnieks un muzeju darbinieks, bet tuvāk par viņa likteni netiku interesējis. Atceros arī Aiju Dirbi un vēsturnieci Apsi – skaistu sievieti; protams, arī Kārli Aronu, kas tagad pats ir direktors. Strādāju muzejā pāris gadu. Zinājis, ka šāda saruna notiks, būtu apskatījis papīros, kad tieši aizgāju prom no tās lietas, pārgāju uz kombinātu «Māksla». Nekādu spilgtāku atmiņu man nav, ja nu vienīgi, ka man pašam patikās to muzeju skatīties, tik bilžaini viss tur bija parādīts. Vai gleznoju toreiz? Ārpus muzeja – jā, protams, bet pašā muzejā pēc tā nebija vajadzības. Veidojām standus, izstādes, īpaši skaistus veidoja Pauzers. Strādāju jau Leona Paegles ielas mājā, – profesora Stradiņa dzīves laikā muzejā strādājis neesmu. No profesora Stradiņa paša kā piemiņu esmu saņēmis vienīgi izoperētu aklo zarnu, bet tas jau bija pirms kara – 1935. vai 1936.gadā. Manam tēvam profesors nogrieza kāju ļoti veiksmīgi; viņš nebeidza slavēt un cildināt Stradiņu līdz pat mūža beigām, nomira 78 gadus; viņš bija liels smēķētājs, iedzēra arī – gangrēna, endarterīts. Brīnos par to bagātību, ko profesors bija savācis muzejā un arī mājās. Liels mākslas mīļotājs, kolekcionārs bija, bet galvenais – liels ārsts, tautā iemīļots. Raksturīgi, ka pats viņš ļoti cienīja tautas medicīnu – visas tās zāļites, pūšļošanu, tautas dziedniecības paņēmienus, arī rīkstīšu lietas, kas tagad kļūst populāras. Tās bija arī muzejā. Taču slimnīcā, barakā strādājis neesmu, muzejā tur laikam neesmu pat iekšā bijis. Ar Kokli, Strautmani, Cilīti, Kūlaini Medicīnas muzejā saskarēs nekādas man nebija. Protams, pazinu viņus personīgi, kā māksliniekus, bet tas bija ārpus muzeja. Tā dzīve bijusi raiba, darbu daudz, man tā īpaši jāpadomā, un jāpaskatās vecos papīros, lai atcerētos. Dzirdēju gan, ka Medicīnas vēstures muzejam tagad bijusi vai būs jubileja, par to man zvanīja Arons.»

S. Es vēl gribētu, Kārli, atgādināt vienu tavu nopelnu un parunāt par portreta žanra atdzimšanu sakarā ar jauno Zariņu un viņu kolēģu, arī Mākslas akadēmijas jauno studentu, iesaistīšanu Anatomikuma un mazliet vēlāk – muzeja zāles freskas veidošanā. Arī es toreiz mazliet piedalījos personu izvēlē, diskutējām kopā. Vai izvēle bija veiksmīga? Tā daļēji bija politiskās konjunktūras diktēta, vai arī iespēju vai cenzūras diktēta – kā tas bija? Un kad pabeidza lielo mediķu gleznu muzeja sēžu zālē?

Sa. Fresku Anatomikumā izveidoja 1984.gada vasarā, bet gleznu muzejā – 1986.gadā. Autori bija Kaspars un Kristaps Zariņi, Atis Kampars, Māris Leja un Vija Zariņa – visi mākslas akadēmijas studenti.

S. Te var runāt par pāris lietām. Pirmā lieta būtu salīdzināt šo kompozīciju tiri mākslinieciskā ziņā ar Leo Kokles kompozīciju. Es sacītu, ka Leo Kokles kompozīcija bija mazāk oficioza. Tā tiešām bija brīvāk veidota, ar zilajām debesīm. Jaunā kompozīcija tāda mazliet padomiska. Personu izvēle grupējumā. Arī tonējums varbūt pārāk drūms. Cita lieta, bet tas varbūt nav šajā sarunā diskutējams, vai tajā zālē ir perspektīva aplūkot gleznu. Tur mazliet jāatkāpjas, bet tiem, kas sēž pirmajā rindā, vai tiem, kas nesēž pie loga, gleznu vērot ir grūti.

Sa. Tie tomēr bija studenti. Viņiem tas bija pirmais lielais mēģinājums. Gaidīt kaut ko tādu no lieliem māksliniekiem, ticēt viņu solījumiem – tas iet ļoti ilgi. Portreti jauniešiem izdevās labi, ne tikai lielajā gleznā. Kaut vai Behterevs, ko Leja bija gleznojis, Brasliņa, Zariņu gleznotie profesori Zile, Krimbergs, Sņikers.

S. Tad vēl mēs varētu atcerēties Vili Lāci, kas no «Vecās jūrnieku ligzdas» iztaisīja «Zitaru dzimtu» ar mazliet citām beigām un citiem varoņu portretējumiem. Cik tas mums būtu pieņemami, jo man jau vairāki mūsu patrioti ir izteikušies, ka redzēt šos okupantu mundierus brīvās Latvijas telpā viņiem liekas nepatīkami un pazemojoši. Vai tur nevarētu būt kādi Latvijas ģenerāļi? Vai mēs, sacīsim, varētu padomju ģenerāli Burdenko pārgleznot par Latvijas ģenerāli Pēteri Sņikeru?

Pirmkārt, cik tas ir ētiski no laikmeta viedokļa, otrkārt, tas ir autoru ētikas jautājums. Šajā gadījumā, protams, tas būs tas pats Leo Kokles variants, kad viņš protestēja, būdams jauns mākslinieks pret iespējamiem uzlabojumiem.

A. Tagad pārgleznot varētu paši autori, bet lai nu tas paliek. Mēs tomēr neesam pārāk kļūdījušies. Solovjovs⁴⁹ tajā kompānijā šodien galīgi nebūtu pieņemams, varbūt Semaško⁵⁰. Bet Pauls Dauge⁵¹? Un ko darīt ar mūsu skaisto, kādreiz pasūtīto gobelēnu?

⁴⁹ Zinovijs Solovjovs (1876–1928), padomju mediķis sociālhigiēnists, kompartijas darbinieks, viens no «padomju veselības aizsardzības» organizatoriem, kā Sarkanās armijas kara sanitārās pārvaldes priekšnieks daudz darījis, lai grautu Kara medicīnas akadēmijas tradīcijas.

⁵⁰ Nikolajs Semaško (1874–1949), padomju valsts un kompartijas darbinieks, KPFSR veselības aizsardzības tautas komisārs (1918–1930), profesors, veselības aizsardzības organizators.

⁵¹ Pauls Dauge (1869–1946), Latvijas revolucionārās kustības darbinieks, aktīvs Jaunās strāvas dalībnieks, publicists, zobārsts, profesors Maskavā, Raiņa biogrāfs un daīlrades pētnieks, mūža beīgās – LKP CK Partijas vēstures institūta līdzstrādnieks, P.Stradiņa pacients.

S. Gobelēnu es neiznīcinātu nekādā gadījumā. Pauls Dauge ir personība. Solovjovs nu gan freskā ir pavisam šķērsām. Arī par Semaško vienu otru grēciņu esmu lasījis jaunākajā literatūrā. Kāpēc tur ir Burdenko⁵²?

A. Viņš bija ne vien Sarkanās armijas galvenais ķirurgs, bet arī labs neiroķirurgs.

S. Vai tik pārliecinoši liels zinātnieks pasaules mērogā?

A. Viņš bija PSRS Medicīnas zinātņu akadēmijas pirmais prezidents. Vai tad būtu jāizmet arī daudz cietušais Orbeli?

S. Nē, nē. Pret Orbeli nav iebildumu. Pret Bogomoļecu arī ne. Behterevam arī jāpaliek, tāpat Pirogovam un Botkinam.

Vai tā bija brīva izvēle, vai laikmeta konjunktūras vai cenzūras diktēts pasūtījums? Ja runa būtu par cilvēkiem, kuru nopelni lielajā medicīnā ir paliekoši, tad mēs varētu nerunāt par tautību, rusofobija te ir gluži lieka. Bet vai neesam freskā izslēguši no spēles pavisam izcilus pasaules medicīnā, kas virzījuši 20.gadsimta medicīnu? Tos pašus Nobela prēmijas laureātus, vismaz kādu no viņiem. Vai neesam deformējuši arī Latvijas medicīnas vēsturi? Jo, ja stingri runājam, es šeit negribētu skart Augustu Kirhenšteinu kā politisku personību, bet, piedodiet, cik dziļš viņam sakars ar medicīnu? Protams, varam viņu traktēt kā Mikrobioloģijas institūta dibinātāju. Šis institūts ir ko būtisku veicis arī Latvijas medicīnai. Bet, ja salīdzinām, tad medicīnai ne mazāk ir darījis, sacīsim, Organiskās sintēzes institūts. Un ja nu runājam par lielām personām Latvijas medicīnā vispār, tad to pašu Jēkabu Primāni, Mārtiņu Zili vai Kristapu Rudzīti, varbūt Pēteri Sņiķeru varētu iekļaut tajā kompozīcijā.

Sa. Tagad jau to varētu...

S. Pat ne tagad, bet daļēji arī toreiz, jo šī freska taču tika gleznota pēc Kristapa Rudzīša nāves!? Burtnieka⁵³ gan, laikam, tur nebija?

Sa. Nē, Burtnieks ir attēlots Anatomikuma freskā.

S. Pieņemsim, freskā varbūt viņš varētu arī palikt. Kā ne kā, viņš bija formāli Rīgas Medicīnas institūta dibinātājs. Bet arī šeit ir liels jautājums. Man allaž neērti skatīties uz portretiem Latvijas Universitātes rektora sēžu telpā, kur viens otram pretī pie sienas novietoti Jūlijs Auškāps, ko nošāva čekisti, un Jānis Jurgens, kas pats bija čekists. Domāju, viņu vienīgā saskare varētu būt tāda, ka viens stāvēja, bet otrs – šāva. Ja viens bija zinātnieks, rektors, godavīrs, neatkarīgi no simpātijām vai antipātijām pret Kārli Ulmani, tad

⁵² Nikolajs Burdenko (1876–1946), krievu ķirurgs, akadēmiķis, beidzis Tērbatas (Jurjevas) Universitāti, īslaicīgi strādājis Rīgas pilsētas 1.slimnīcā, vēlāk profesors Tērbatas, Voronežas un Maskavas universitātē, Sarkanās armijas galvenais ķirurgs, PSRS Medicīnas zinātņu akadēmijas organizētājs un pirmais prezidents.

⁵³ Ernests Burtnieks (1898–1958), padomju terapeits, profesors, Rīgas Medicīnas institūta organizētājs un pirmais direktors (1950–1958).

otrs – labākā gadījumā bija tikai politisks rektors. Es saprotu, vēsturi labot nevaram, bet tomēr, ieliekot Kirhenšteinu tajā gleznā, mēs jau savā laikā tikām labojuši vēsturi aplamā virzienā. Vai tomēr ētikas robežas nevajadzētu kaut ko salikt atpakaļ? Tas nu gan vairs nav jautājums par portretu mākslu, bet jautājums par kritērijiem portretējamo cilvēku izvēlē.

Sa. Man tas ir tālaika *kurze Geschichte der Medizin*.

S. Bet nav jau citas vēstures, muzejs ir tikai viens. Ja būtu alternatīva, ja būtu īpaša padomju medicīnas nodaļa. Nupat biju iegājis krodziņā «Nostalģija». Tas ir padomju laika retro. Skaists padomju retro! Bet muzeja konferenču zāle, piedodiet, varbūt tomēr nedrīkstētu būt padomju retro. Tā ir problēma, par kuru varbūt derētu padomāt. Taču es neaicinu pārgleznot – tā rīkoties laikam tomēr nedrīkst.

Mēs, Zinātņu akadēmijā, piemēram, nosvītrojām Kirhenšteina prēmiju. Es sākumā to aizstāvēju līdz pat 1992.gadam. Bet tad nāca Kirhenšteina 120 gadu jubileja. Viņa prēmiju piešķiram 1992.gadā veterinārmedīķei. Tā bija iecerēta kā augstākā balva bioloģijas zinātnē, tas bija pārspīlējums. Kirhenšteins taču isti biologs nebija. Ja būtu balva veterinārzinībās vai lauksaimniecības zinātnē, vai zinātnes popularizēšanā, tad tā varētu palikt – Kirhenšteina vārdā nosaukta balva. Tādēļ mēs tradīciju laužām, Kirhenšteina prēmiju vairs nepiešķiram, taču slavenā zinātnieka vieta vēsturē ar to noliegta netiek.

A. Jā, piekritu – nedrīkst profesoru Kirhenšteinu kā visai koloritu un pretrunīgu personību izsvītrot no Latvijas medicīnas vēstures un vispār no zinātņu vēstures. Īstais vērtējuma laiks vēl nāks, bet muzejā jāsaglabā liecības neatkarīgi no mūsu attieksmes. Nesen no Mikrobioloģijas institūtā likvidētās Kirhenšteina memoriālās telpas saņemām vairākas viņa lietas. Savā laikā Hanzena atteicās ņemt Kirhenšteina naktspodu, pat apvainojās – es toreiz pierunāju.

S. Jā, laikam esam stipri novirzījušies – no mākslas uz naktspodiem, bet tie jau arī ir svarīgi medicīnas vēstures pieminekļi, kaut gan nav mākslas darbi. Domāju, muzejam tā «ierīkte» ir pat vērtīgāka nekā daudzas Kirhenšteina ordenī, kas tomēr ir standartveida priekšmeti.

Bet atgriežoties noslēgumā pie mākslas, gribu vēl atzīmēt, ka muzejs jau kopš dibinātāja dzīves laikiem mīlestību uz mākslu saglabājis kā tradīciju. Tika rīkotas nozīmīgas un skaistas izstādes, kurām dažkārt nav bijis nekāds sakars ar medicīnu, kaut vai tā Rēriha izstāde trešās atmodas rītausmā. Te pulcējās arī mākslinieki, kam nav tiešas saistības ar medicīnas muzeju – Biruta Baumanē, Džemma Skulme, Ērika Romāne, netaisnība Indulis Zariņš, Jurgis Skulme, vēl daudzi – tā jau gandrīz vai tradīcija. Pateicoties saistībai ar tēvu, mūsu Irēnu un medicīnas muzeju, arī manā mūžā mākslai un draudzībai ar māksliniekiem bijusi milzu loma. Man bijusi tā laime samērā tuvu pazīt, pat draudzēties ar ļoti daudziem, ja ne vairākumu sava laika izcilo latviešu gleznotāju. Un taču arī tev, Kārlī, tāpat. Savā ziņā tas ir arī

mūsu drauga Dr. Gaita Brežinska⁵⁴ Kursu pasākumu bāzes tradīciju turpinājums, jo viņš taču bija jo cieši saistīts arī ar muzeju.

Sa. Šo tradīciju muzejā mēs cenšamies uzturēt un izkopt, domājam to darīt arī nākotnē.

Gribu vēl atgādināt, ko sacījusi viena no pirmajām māksliniecēm muzejā – Marga Leitlande-Lielkraste⁵⁵

«Vairākus gadus, no 1947.gada, strādājot vecajā koka barakā, esmu ilgstoši kontaktējies ar Paulu Stradiņu, vērojusi viņa vienkāršo izturēšanos, demokrātisko attieksmi pret cilvēkiem, spēju lakoniski un precīzi formulēt savu iecerī vai darba uzdevuma būtību. Profesoram piemita apbrīnojama prasme būt kodolīgam, korektam, prasīgam un vienlīdz iejūtīgam.»

Kādas vēl ņemamas likumības šajos maiņu gados Medicīnas muzeja vēsturē ierakstījuši latviešu mākslinieki? Mūsu muzeja mākslas vēsturniece V.Opalā domā, ka viņu darbotiesprasme ar medicīnas vēsturisko materiālu pakāpeniski veidoja sinkrētisku priekšstatu par daudzveidībā tvertajiem medicīnas laicīgās un garīgās struktūras modeļiem. Tie ir vizuāli attēlojumi, pūliņi sniegt liecības un faktus, kas nepieciešami pagānisko, mitoloģisko, ētisko un zinātnisko sistēmu rekonstrukcijai medicīnā.

«Viena no svarīgākajām – citu tautu kultūrvēsturisko vērtību apguve, tā ir nozīmīga tikai tad, ja mākslinieks šīs tradīcijas spēj radoši pārstrādāt, saglabājot un izkopjot savu patstāvību. Tēlotājas mākslas darbu māksliniecisko vērtību apzināšana medicīnas muzejā ir svarīgs faktors, tomēr ne noteicošais. Manuprāt, būtiskākais ir dokumentāli fakti, vēsturiski motīvi, kas atspoguļojas tālaika sabiedriski politiskajās norisēs, kultūras un mākslas sarežģītajās peripetijās» – tā M.Lielkraste V.Opalajai.

Medicīnas vēstures muzejs, sagaidot savas pastāvēšanas 40. gadskārtu cenšas objektivizēt visa notiekošā likumsakarības, uztautīt tās pasaules koordinātes, kurās Paula Stradiņa savāktais, un turpmākajos gadu desmitos papildinātais un aprobežtais mantojums spētu ierakstīt savu lappusi starptautisko muzeju parādēs, varbūt pat medicīnas vēstures kapitālsējumos. Šo orientāciju atbalstīja arī Marga Leitlande-Lielkraste, kura sacīja:

«Tā varētu būt. Ir jāiet kopsoli ar pasaules mēroga zinātnes sasniegumiem un novitātēm visās jomās. Jāveido kaut kas jauns, vērtīgs un paliekošs. Ir jāatver durvis pasaules vējiem un to priekšā jāstāv droši, ar stingru skatienu raugoties nākotnē.»

(Saruna ar M.Leitlandi-Lielkrasti pierakstīta 1997.gada 23.maijā).

S. Ir jāapzina Medicīnas vēstures muzeja mākslas vērtības, jāpārlūko krājumi. Tagad nāk Hildai Vikai 100 gadu, pēc kāda laika – Leo Koklem būs lielāka jubileja. Par viņiem rakstīs grāmatas. Par Tillbergu nupat izdeva

⁵⁴ Gaitis Brežinskis (1931–1988), latviešu terapeits, alergologs, RMI docents, mākslas mīļotājs, Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijas Kursu pasākumu bāzes direktors.

⁵⁵ Marga Leitlande-Lielkraste (dz.1911), latviešu māksliniece ainaviste, pedagoģe un kultūras darbiniece, Latvijas Mākslas akadēmijas absolvente (1942), V.Purviša skolniece, strādājusi medicīnas muzejā 1947.–1948. gadā.

grāmatu. Tās autors Māris Brancis samērā daudz lappušu veltī Tillberga darbam Medicīnas vēstures muzejā.

Jādomā, lai Medicīnas vēstures muzeja pastāvēšanas fakts paliktu arī Latvijas mākslas vēsturē. Kaut arī muzejs Latvijas mākslā nav rosinājis lielas vērtības, tomēr to nevajadzētu piemirst. Jānis Siliņš ir uzrakstījis aptverošu Latvijas mākslas vēsturi⁵⁶, bet Siliņš ir miris un droši vien agrāk vai vēlāk kāds sacerēs jaunu, citādu mākslas vēsturi. Rakstis noteikti mākslinieku biogrāfijas, rakstis par Kokli, Brekti, Cilīti, arī par Poli un Strupuli. Jāapzinās, ka Medicīnas vēstures muzejs mazākā vai lielākā mērā ir bijis saistīts ar ievērojamu latviešu mākslinieku mūžiem, un šim apstāklim nebūtu jāpagaist no Latvijas mākslas vēstures.

No otras puses, paliek jautājums – cik lielā mērā māksla drīkst būt klaji utilitāra, stāstoša? Drīkst jau, saprotams. Bet vai tā tad vairs ir tēlotāja māksla? Tātad mūsu saruna vairāk iznāk nevis par latviešu mākslu, bet par to, kas norisināties ap latviešu mākslu un māksliniekiem.

Šā vai tā, viss tas tomēr ir interesanti ne tikai no medicīnas muzeja veidošanas, bet arī no kultūrvēsturiskā viedokļa. Šī saruna būtu jāturpina, varbūt sistemātiskākā veidā, jo šoreiz tā vairāk bija tāda improvizācija, veidojās nejauši un mazliet saraustīti, balstoties uz mūsu traušo (un arī subjektīvo!) atmiņu un dažiem, arī epizodiskiem mākslinieku atmiņu pierakstiem, kādus savā laikā tiku vācis. Vajadzīga nopietnāka dokumentācija, ko varētu veikt muzejs. Taču, šķiet, arī šoreiz tomēr ir iznācis tāds kā vēstījums par vienu no mākslas funkcionēšanas veidiem raibajā un paradoksiem bagātajā 20.gadsimta Latvijas vēsturē, saistībā ar mūžam dzīvo medicīnu.

ART, MEDICINE AND THE MUSEUM (SUMMARY)

By Jānis Stradiņš, Kārlis Ēriks Arons, Juris Salaks

The talk is between vice-president of Latvia's Academy of Sciences Jānis Stradiņš, director of the Paul Stradiņš Museum of History of Medicine Kārlis Ēriks Arons and manager of science Juris Salaks.

The talk concerns the participation of painters (J.R.Tillbergs, K.Jansons, G.Cilītis, P.Glaudāns, M.Zaurs, I.Stradiņa, L.Kokle, M.Polis, A.Baušķenieks, J.Strupulis) in the work of the museum during the period beginning with the 30-ies up to our days.

⁵⁶ J.Siliņš. Latvijas māksla: I-III sēj. – Stokholma: Daugava, 1979–1993. Par šo monumentālo darbu autors saņēmis Latvijas ZA Jāņa Sudrabkalna prēmiju.

The talk includes the reminiscences of several artists (Professor J.R.Tillbergs, G.Ciliitis, M.Zaurs, A.Bauškenieks, M.Leitlande-Lielkraste) about Paul Stradiņš and his work at the Museum of History of Medicine as well as their own work experience in this Museum. The materials included in this talk (which took place in April, 18th 1997) give some new facts about the history of painting and other arts in Latvia in general, as well as reflections about some expositions of the Museum. Some biographical details of prominent Latvian artists (mostly painters) have been summarized

ATMIŅAS PAR MANU TĒVU GLEZNOTĀJU VOLDOMĀRU CAURU UN VIŅA SADARĒBĀ AR PAULU STRADIŅU

Jānis STRADIŅŠ, *Dr.habil. chem.*

Kārlis Ēriks ARONS, *Dr.med., doc.*

Juris SALAKS, *Dr.med.*

AML Medicīnas vēstures institūts

Antonijas iela 1

Rīga VDP LV-1360

Latvija

Turpat pieņemti gal. pieņemti
Latvijā atklāta nav īpaši piemērota
pēckara mākslas izstādes publikācija. Ar visu
Paulu Stradiņu Medicīnas vēstures muzeja izstādes
atpoguļojot. Lai saprastu, kāpēc tas ir tā, mēs parādām
ganas līdz bildēm, kas kļūst par vienu no profesora Paula Stradiņa ceļi.

Voldemārs Caure dzimis 1901.gada 7.maijā Rīgā kā pirmais no ģimenes
trīs dēliem. Viņa vecāki – ģimenes un Zēnijs Caure ir ātri noņemti, gadu
mijā, bija pārcēlušies uz dzimtajā mājā no Kurzemes Leikmales –
Ezres pagasta, jau pēc pārcelšanās Caures ģimene jauna mājvietu strādā
Dubultās, Rīgas priekšpilsētā. Pēc tam, kad Voldemārs pāriet Dubultās,
mācības viņu pamatmācībā, tad Lāzariņa un Eimāniera rēķu gimnāzijā,
vēlāk Rīgas Latviete ģimnāzijas vecākās klases skolotājs. Šis laiks viņi
spēlējis arī Būvniecības darbu. 1922.gadā V.Caure iestājas Latvijā
Mākslas akadēmijā, kura tika izveidota divpadsmit un izcilās spējas zīmēšanā
arī pamanīja profesors Jānis Roberts Tillbergs un ātri nokļuva viņa
līdzsvarotus uzskatīja kāda mēģinājuma. Ar laiku V.Caure kļuva par
vienu no profesora mīļākajiem audzēkņiem. Citi draudzība starp skolotāju
un skolnieku saglabāta visu mūžu līdz pat prof. Tillberga nāvei 1973.gadā.

Jau studentu darbu laikā viņš gleznot izveidojis kritikas ievērojamu, īpaši rīki
pamantis liela formata gleznu «1919.gads», kuru vēlāk turpinājis drosmīgi
jaunais Kara muzejs. 1919.gadā V.Caure pabeidza prof. Tillberga vadīto
ģimnāzijas ģimnāzijas mākslas darbu, ar diplomu «Ģeometrija». Šo
gleznu nopirkā valsts prezidents, kļuva par vienu no reprezentācijas telpu
izdejošanai. Pēc akadēmijas beigšanas V.Caure sāka obligāto karstākumu
instruktora rūtā. Tajā laikā gandrīz visā valstī valdīja gleznotāji un arī
vien populāras kļuva dārdzīgi un bagātīgi zīmējumi, par latviešu
stāstnieku cīņām, kā arī tautas darbu un dzīves ainas. To izrādās
reprodukcijas bieži publicēto žurnālā «Atēna». Šādu garu zināt un
plākti un atēnas, ilgstot pirms kļūstot. Pateiktā darbu ne cits ir
klāvēja romānam «Pie tehniskā zīmē» kas iznācusi publicē
žurnālā «Atēna».